

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Α . Ο εθνικός νομοθέτης και το Συμβούλιο της Επικρατείας υπό την ευεργετική επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ

α) Ο “δικονομισμός” του εθνικού δικαστή

Μία αναδρομή στην σχέση της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα οδηγούσε στην παρατήρηση ότι από το 1953, έτος εισόδου της ΕΣΔΑ στην ελληνική έννομη τάξη, μέχρι, περίπου, την δεκαετία 1990 το ελληνικό δικαστήριο θεωρούσε πάντοτε ότι το κατοχυρούμενο από την ΕΣΔΑ δικαίωμα ήταν μικρότερου ή ίσου πλάτους με το αντιστοίχως κατοχυρούμενο από το ελληνικό Σύνταγμα δικαίωμα, με συνέπεια να εφαρμόζεται μόνον το Σύνταγμα, έστω και αν μνημονευόταν και η ΕΣΔΑ¹. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε αντίθεση με την εξαιρετικά γόνιμη άσκηση της δικαιοπλαστικής εξουσίας από το Συμβούλιο της Επικρατείας στο ουσιαστικό διοικητικό δίκαιο από το 1929 έως το 1974 και την ιδιαίτερα δημιουργική ερμηνεία συνταγματικών διατάξεων υπό την ισχύ του Συντάγματος 1975, το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο έδειχνε για πολλές δεκαετίες ότι έπασχε από δικονομισμό, δηλαδή η δικονομία από θεραπευνίδα του ουσιαστικού δικαίου μετετράπη σε πεδίο τεχνικών ασκήσεων που οδηγούσε στην απόρριψη των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων. Οι αιτίες του δικονομισμού είναι πολλές και αφορούν όλο το δικαστικό σύστημα . Ο δικονομισμός συνιστά ένα είδος άμυνας στην επιβάρυνση της δικαιοσύνης, δείχνει ότι μερίδα του δικαστικού σώματος έχει χαμηλή δικαστική ενσυναίσθηση υπό την έννοια ότι δεν αντιλαμβάνεται τις κοινωνικές συνέπειες που συνεπάγεται η μη υπεισέλευση στην ουσία της διαφοράς, ενώ υπάρχει και μια ανομολόγητη αδυναμία δικαστών να αντιμετωπίσουν σοβαρά ζητήματα². Η συμβολή του ΕΔΔΑ είναι καταλυτική στην αλλαγή του τρόπου ερμηνείας και εφαρμογής των δικονομικών κανόνων. Η ιστορία των θεσμών καταδεικνύει ότι η αναθεώρηση της κρατούσας αντίληψης σπάνια συντελείται αποκλειστικά με εσωτερικές ρήξεις και χωρίς εξωγενείς εκλυτικούς παράγοντες. Τα εν πολλοίς συντηρητικά χαρακτηριστικά του δικαστικού συστήματος και ο αυτοεγκλωβισμός των δικαστηρίων στις υιοθετηθείσες λύσεις καθιστούν εξαιρετικά δυσχερή μια αντιφορμαλιστική στροφή εκ των ένδον. Χαρακτηριστική περίπτωση δικονομισμού αποτέλεσε για χρόνια στη νομολογία η

¹. Φ. Αρναούτογλου, Συμβούλιο της Επικρατείας και Ευρωπαϊκά Δικαστήρια, ΝοΒ/2005.

². Η. Κουβαράς, Το παραδεκτό στη Διοικητική Δίκη, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σ. 127 επ.

αντιμετώπιση του θεσμού της ομοδικίας. Νομολογιακώς είχαν καθορισθεί οι προϋποθέσεις της και γινόταν δεκτό ότι, αν δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές, το ένδικο βοήθημα εξετάζεται ως προς τον προτασόμενο στο δικόγραφο διάδικο και απορρίπτεται οριστικώς ως προς τους λοιπούς, όπως, επίσης, γινόταν δεκτό ότι, αν ένας από τους ενωνόμενους στο δικόγραφο δεν έχει έννομο συμφέρον για την άσκηση του ενδίκου βοηθήματος, δεν υπάρχει ομοδικία και το ένδικο βοήθημα απορρίπτεται ως απαράδεκτο για τους λοιπούς, πλην του πρώτου. Ανέκυψε το ζήτημα, εν όψει αυτής της, ούτως ή άλλως αυστηρής, νομολογίας, της τύχης του ενδίκου βοηθήματος στην περίπτωση όπου ο στερούμενος εννόμου συμφέροντος ήταν ο προτασόμενος στο δικόγραφο. Στο πλαίσιο αυτό εξεταζόταν πρώτα η ομοδικία, διαπιστωνόταν η έλλειψή της λόγω ελλείψεως εννόμου συμφέροντος του πρώτου και απορριπτόταν το ένδικο βοήθημα για τους λοιπούς, πλην του πρώτου και, στη συνέχεια, και για τον πρώτο ελλείπει εννόμου συμφέροντος. Με τον τρόπο αυτό, το Δικαστήριο κατασκεύασε έναν παράδοξο κανόνα σύμφωνα με τον οποίο η εξέταση της ομοδικίας προηγείται της εξέτασης του εννόμου συμφέροντος³. Με το άρθρο 22 παρ. 9 του ν. 3226/ 2004, ορίστηκε ότι η αίτηση δεν απορρίπτεται οριστικά στην περίπτωση αυτή αλλά διατάσσεται χωρισμός δικογράφου και έτσι ο νομοθέτης έθεσε εκποδών αυτόν τον τυπολατρικό νομολογιακό κανόνα.

β) Ο θεσμός της δίκης και οι περιορισμοί πρόσβασης σε δικαστήριο

1. Η δίκη, υπό την ευρεία έννοια του όρου, είναι ο θεσμός με τον οποίο διασφαλίζεται η εφαρμογή των κανόνων δικαίου στην κοινωνική ζωή και αποτελείται από ένα σύνολο δικαιούκων ρυθμισμένων ενεργειών δικαστικών οργάνων και διαδικιών που αποβλέπουν στην αυθεντική διάγνωση της αληθινής νομικής κατάστασης καθώς και στην αναγκαστική προσαρμογή της πραγματικής κατάστασης προς αυτή τη διάγνωση⁴. Όπως σημειώνει ο Κ. Κεραμεύς, η δίκη διαμορφώθηκε για να εξυπηρετήσει ορισμένους σκοπούς οι οποίοι κλιμακώνονται σε περισσότερα επίπεδα. Πρώτος σκοπός της δίκης είναι η προστασία των δικαιωμάτων κάθε υποκειμένου δικαίου που παρεμποδίζεται κατά την άσκηση του δικαιώματός του και μπορεί, εισάγοντας την κατάλληλη μορφή δίκης, να επιτύχει την αυθεντική αναγνώριση του δικαιώματος και περαιτέρω την αναγκαστική συμμόρφωση του υποχρέου προς το περιεχόμενο του δικαιώματος. Επόμενος σκοπός είναι η ασφάλεια δικαίου, η οποία λειτουργεί σε δύο επίπεδα: στο επίπεδο της συγκεκριμένης διαφοράς με την τελειωτική επίλυσή της και την αποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης στο βαθμό

³. Α. Ράντος, Η επίδραση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας στη νομολογία των Ελληνικών Δικαστηρίων, ΝοΒ 10/2009, σ. 1846.

⁴. Κ. Κεραμεύς, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 1983, σελ. 5.

που διαταράχθηκε από τη γένεση της διαφοράς αυτής. Στο δεύτερο επίπεδο η ύπαρξη της δίκης ως θεσμού εμπεδώνει την εμπιστοσύνη της κοινωνίας στην εφαρμογή των κανόνων δικαίου και ενισχύει το αίσθημα ασφάλειας που βιώνει ο πολίτης στο πλαίσιο της έννομης τάξης. Σε ένα ακόμα επίπεδο η δίκη συμβάλλει στην καλλιέργεια του δικαίου μέσω της διαλεύκανσης αμφίβολων νομικών ζητημάτων. Με την αντιμετώπιση περιπτώσεων από τη νομολογία οι αφηρημένοι κανόνες αποκτούν συγκεκριμένο περιεχόμενο και «υφαίνουν πυκνό πλέγμα επιταγών που διέπουν την κοινωνική ζωή»⁵, με τη δημοσίευση δε των δικαστικών αποφάσεων η νοητική εργασία που έχει παραχθεί στο πλαίσιο της δίκης καθίσταται προσιτή στο ευρύτερο κοινό και προσφέρει αφορμές για επιστημονική επεξεργασία και δημόσιο διάλογο. Ο Κ. Μπέης επισημαίνει ότι το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που ασκεί ένδικο βοήθημα ενδιαφέρεται για την προστασία των θιγόμενων δικαιωμάτων του, όμως η δικαστική απόφαση έχει ευρύτερους στόχους που συνίσταται κυρίως στη διαφύλαξη της έννομης τάξης που αποτελεί αγαθό το οποίο βρίσκεται έξω από την εξουσία προς διάθεση των διαδίκων⁶.

2. Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, ο πυρήνας του δικαιώματος πρόσβασης συνίσταται στην υποβολή μιας αξίωσης στο δικαστήριο το οποίο έχει δικαιοδοσία και αρμοδιότητα να εξετάσει τη νομική και ουσιαστική βασιμότητά της και να καταλήξει σε δεσμευτική απόφαση τέμνοντας τη διαφορά⁷. Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ ως μία από τις εκφάνσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη⁸, δεν είναι απόλυτο αλλά υπόκειται σε περιορισμούς, οι οποίοι γίνονται σιωπηρά δεκτοί, κυρίως ως προς τις προϋποθέσεις του παραδεκτού ενός ενδίκου μέσου. Αυτό συμβαίνει διότι, λόγω της ίδιας της φύσης, το δικαίωμα προαπαιτεί μία ρύθμιση από το κράτος, το οποίο διαθέτει στο ζήτημα αυτό ένα περιθώριο ελεύθερης εκτίμησης. Οι περιορισμοί όμως αυτοί δεν επιτρέπεται να πλήττουν σε τέτοιο βαθμό την άσκηση του δικαιώματος, ώστε να θίγεται η ουσία του. Πρέπει επίσης οι περιορισμοί να εξυπηρετούν ένα δικαιολογημένο σκοπό και να υπάρχει εύλογη αναλογία ανάμεσα στα μέσα που χρησιμοποιούνται και τον επιδιωκόμενο σκοπό. Έτσι, το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο παραβιάζεται όταν η ρύθμιση του δικαιώματος από το κράτος παύει να εξυπηρετεί τους σκοπούς της ασφάλειας δικαίου και της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης και αποτελεί ένα είδος φραγμού που εμποδίζει την εξέταση της ουσίας του ενδίκου μέσου. Στο παραπάνω συμπέρασμα έχει επανειλημμένα καταλήξει το Δικαστήριο σε ελληνικές υποθέσεις, κρίνοντας ότι ο περιορισμός που

⁵. Κ. Κεραμεύς, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 1983, σελ. 8.

⁶. Κ. Μπέης, Εισαγωγή στη δικονομική σκέψη, εκδ. Αφοί Σάκκουλα, 1981, σελ. 102.

⁷. Λ.-Α. Σισυλιάνος, στο: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σ. 249.

⁸. Ι. Σαρμάς, “Η δίκαιη ισορροπία”, εκδ. Σάκκουλα, 2018, σ. 54 επ.

επιβλήθηκε στο δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο των ενδιαφερομένων δεν τελούσε σε αναλογία με τους προαναφερθέντες επιδιωκόμενους σκοπούς⁹. Η χώρα καταδικάστηκε σε περισσότερες υποθέσεις, μεταξύ των οποίων και στην περίπτωση κατά την οποία το ένδικο μέσο απορρίπτεται ως απαράδεκτο λόγω μίας τυπικής παράλειψης στην σύνταξη ή την κατάθεσή του.

Η καταδίκη ήλθε το 2000 με την υπόθεση Ανώνυμος Εταιρεία «Σωτήρης και Νίκος Κούτρας Α.Τ.Τ.Ε.Ε.», στην οποία η προσφεύγουσα εταιρεία είχε ασκήσει αίτηση ακυρώσεως στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατά της απόρριψης από τον Υπουργό Εθνικής Οικονομίας της αίτησής της να λάβει μία κρατική επιχορήγηση για την κατασκευή ενός ξενοδοχείου. Η αίτηση κατατέθηκε από τον πληρεξούσιο δικηγόρο της εταιρείας σε Αστυνομικό Τμήμα της Αθήνας και παρελήφθη από αστυνομικούς, οι οποίοι έθεσαν την σφραγίδα του τμήματος και σημείωσαν τον αριθμό πρωτοκόλλου και την ημερομηνία κατάθεσης πάνω στην πρώτη σελίδα του δικογράφου, αλλά παρέλειψαν να συμπληρώσουν τα στοιχεία αυτά στην πράξη κατάθεσης που συντάχθηκε στην τελευταία σελίδα της αίτησης και υπογράφηκε από τους ίδιους, τον πληρεξούσιο δικηγόρο της εταιρείας και τον διοικητή του τμήματος. Διαπιστώνοντας την παράλειψη αυτή, το Συμβούλιο της Επικρατείας κήρυξε απαράδεκτη την αίτηση ακυρώσεως με βάση το άρθρο 19 παρ. 1 και 2 του π.δ. 18/1989 όπου προβλέπεται ότι, σε περίπτωση κατάθεσης της αίτησης ακυρώσεως σε δημόσια αρχή πρέπει, μεταξύ άλλων, να αναγράφεται ο αριθμός πρωτοκόλλου στην οικεία πράξη κατάθεσης. Κατόπιν αυτού με την απόφαση 602/2002 της Ολομέλειας έγινε δεκτό ότι η διαγραφόμενη από τις διατάξεις του π.δ. 18/1989 διαδικασία καταθέσεως της αιτήσεως ακυρώσεως και της αιτήσεως αναιρέσεως αποβλέπει στην εξασφάλιση της γνησιότητας του δικογράφου και στην αναμφισβήτητη απόδειξη της ημερομηνίας κατάθεσής του, η οποία συνάπτεται με την εμπρόθεσμη ή μη άσκηση των αιτήσεων αυτών. Προς τούτο προβλέπεται, όταν η κατάθεση δεν γίνεται στο Συμβούλιο της Επικρατείας, η σύνταξη, πέραν της καταχωρίσεως του δικογράφου στο οικείο πρωτόκολλο εισερχομένων εγγράφων, σχετικής πράξεως καταθέσεως στην οποία μνημονεύεται ο αριθμός του πρωτοκόλλου και η χρονολογία. Η μνεία όμως του αριθμού του πρωτοκόλλου στη συντασσόμενη έκθεση καταθέσεως δεν αποτελεί, κατά την έννοια των ίδιων διατάξεων, ουσιώδη τύπο της πράξεως αυτής. Έτσι, η σχετική παράλειψη μπορεί νομίμως να αναπληρωθεί, είτε από την αναγραφή του αριθμού αυτού παραπλεύρως της εκθέσεως καταθέσεως ή σε άλλο σημείο του δικογράφου, είτε από επίσημο αντίγραφο εκ του οικείου πρωτοκόλλου εισερχομένων εγγράφων της αρχής ή του δικαστηρίου όπου έγινε η κατάθεση.

⁹. Μ. Τσίρλη, Οι αναχρονισμοί στην ερμηνεία των δικονομικών κανόνων από τα εθνικά δικαστήρια και ο διορθωτικός ρόλος του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 10/2009, σ. 1940.

*γ) Ο εύλογος χρόνος και η θέσπιση του αποζημιωτικού ενδίκου βοηθήματος
από το νομοθέτη (ν. 4055/2012)*

1. Οι ρυθμίσεις του άρθρου 20 παρ. 1 Συντ. και του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ συγκροτούν ενιαίο πλαίσιο αυξημένης τυπικής ισχύος για την άσκηση του ατομικού δικαιώματος δικαστικής προστασίας υπό τις διάφορες εκδηλώσεις του, όπως έχουν διαπλαστεί από τη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων και του ΕΔΔΑ. Μεταξύ των ως άνω ρυθμίσεων εντοπίζονται ορισμένες διαφορές, μεταξύ των οποίων είναι ότι το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει επιπρόσθετα το δικαίωμα σε περαίωση της δίκης εντός ευλόγου χρόνου. Αυτό το δικαίωμα δεν προκύπτει από τη γραμματική ερμηνεία του Συντάγματος ούτε τα εθνικά δικαστήρια είχαν διαμορφώσει νομολογιακώς ως ειδικότερη εκδήλωσή του την περαίωση της δίκης εντός ευλόγου χρόνου, παρά το γεγονός ότι θα μπορούσε ευχερώς να συναχθεί ερμηνευτικά αυτή η διάσταση από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 20 παρ. 1 και 87 παρ. 1 και 2 Συντ.¹⁰. Και τούτο λόγω της πυρηνικής θέσης της διάστασης του χρόνου στο δικαίωμα δικαστικής προστασίας, λαμβανομένης υπόψη της ταχύτητας κίνησης των πραγμάτων και των αλματωδών εξελίξεων σε τομείς της κοινωνίας, οπότε η εύλογη χρονική διάρκεια της δίκης προσλαμβάνει καθοριστικό χαρακτήρα για την πραγματική ωφέλεια του πολίτη από την έκδοση της δικαστικής απόφασης στην οποία καταλήγει η διαδικασία της δίκης¹¹. Έτσι, η δικαστική προστασία δεν στερείται νοήματος στην πράξη, καθίσταται αποτελεσματική καθότι παρέχεται σε χρόνο και με τρόπο που εξασφαλίζεται πράγματι η απονομή της δικαιοσύνης¹². Το ΕΔΔΑ διαμόρφωσε πλούσια νομολογία για την εύλογη διάρκεια της δίκης εκδίδοντας σειρά καταδικαστικών αποφάσεων για κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης που έχουν παραβιάσει το ειδικότερο αυτό δικαίωμα, υπογραμμίζοντας τη σημασία που αποδίδει η ΕΣΔΑ στη γενική αρχή της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης χωρίς καθυστερήσεις που υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία της, οδηγούν δε εν τέλει σε φαινόμενα αρνησιδικίας¹³. Προς την κατεύθυνση αυτή το ΕΔΔΑ έχει νομολογήσει ότι τα κράτη οφείλουν να οργανώσουν το δικαστικό τους σύστημα προκειμένου να επιτευχθεί ο μείζων στόχος που είναι η απονομή της δικαιοσύνης σε λογική προθεσμία¹⁴. Το ζήτημα της παραβίασης του δικαιώματος για εύλογη διάρκεια της δίκης απασχόλησε το ΕΔΔΑ σε πλήθος ελληνικών υποθέσεων και εκδόθηκε

¹⁰. Κ. Μπέης, Άρθρο 20, στο: Κασσιμάτης/Μαυριάς, Ερμηνεία του Συντάγματος, Τόμος Α', δεύτερη έκδοση, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 2003, σελ. 58.

¹¹. Δ. Μακρής, Οργάνωση και επιτάχυνση της έννομης προστασίας στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατά το διάστημα των ετών 1990-2002, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 2002, σελ. 20.

¹². Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα Β', εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2005, σελ. 1417.

¹³. ΕΔΔΑ Vermillo κατά Ιταλίας, 20.2.1991. Moreira de Azenedo κατά Πορτογαλίας, 23.10.1990, Katte Klitche de la Grange κατά Ιταλίας, 27.10.1994, Boddaert κατά Βελγίου, 12.10.1992.

μεγάλος αριθμός καταδικαστικών αποφάσεων που διαπίστωναν υπερβολική διάρκεια της δίκης. Το πρόβλημα αυτό εμφανίστηκε με ιδιαίτερη ένταση στη διοικητική δικαιοσύνη υφίσταται όμως και στην πολιτική και ποινική δικαιοσύνη. Έτσι, το ΕΔΔΑ δρομολόγησε διαδικασία πιλοτικών αποφάσεων αρχής γενομένης από τη διοικητική δίκη με την απόφαση Αθανασίου κατά Ελλάδος¹⁵. Το ΕΔΔΑ σημείωσε στην εν λόγω απόφαση ότι σημαντικές και επαναλαμβανόμενες καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης αποτελούν ένα ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο, που μπορεί να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη του κοινού στην αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος¹⁶. Μετά την ως άνω απόφαση του ΕΔΔΑ, η ελληνική πολιτεία θέσπισε τις διατάξεις των άρθρων 53 έως 58 του ν. 4055/2012 με τις οποίες εισήχθη, ως νέο ένδικο βοήθημα, η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, η οποία ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας και από κάθε διάδικο (πλην του Δημοσίου και των δημοσίων νομικών προσώπων, τα οποία συνιστούν κυβερνητικούς οργανισμούς, κατά την έννοια του άρθρου 34 της ΕΣΔΑ) και στρέφεται κατά του Ελληνικού Δημοσίου, εκπροσωπούμενου από τον υπουργό Οικονομικών¹⁷. Το ΕΔΔΑ εξέτασε, στην απόφαση Τεχνική Ολυμπιακή κατά Ελλάδος, τον αποτελεσματικό χαρακτήρα της αποζημιωτικής προσφυγής, υπό την έννοια του άρθρου 35 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, που θέσπισαν οι ως άνω διατάξεις του ν. 4055/2012 σε συνδυασμό με την προληπτική προσφυγή, η οποία καθιερώθηκε, ως αίτηση επιτάχυνσης ενώπιον του δικαστηρίου που εκκρεμεί το ένδικο βοήθημα ή μέσο, από τις διατάξεις των άρθρων 59 και 60 του ίδιου ν. 4055/2012. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι προσφυγές που επιτρέπουν την επιτάχυνση της διαδικασίας και την αποζημίωση των ενδιαφερομένων είναι πραγματικές προσφυγές, αφού μπορούν συγχρόνως να εμποδίσουν την εξακολούθηση της επικαλούμενης παραβίασης του δικαιώματος του προσφεύγοντος να εξεταστεί η υπόθεσή του χωρίς υπερβολική καθυστέρηση και να αποκατασταθεί δεόντως η παραβίαση που έγινε. Επιπροσθέτως, οι πρόσφατες αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων, που αφορούν διαδίκους στους οποίους επιδικάστηκε αποζημίωση λόγω της υπερβολικής διάρκειας της διαδικασίας ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, αποδεικνύουν ότι η εν λόγω αποζημιωτική προσφυγή είναι πραγματική όχι μόνον από νομικής άποψης, αλλά και στην πράξη.

¹⁴. ΕΔΔΑ Pelissier et Sassi κατά Γαλλίας, 25.3.1999, Gouttard κατά Γαλλίας, 30.6.2011, Tsasnik et Kaounis κατά Ελλάδος, 14.1.2010, Millionis κ.ά. κατά Ελλάδος, 24.4.2008, Fergadioti-Rizaki κατά Ελλάδος, 18.4.2013.

¹⁵. ΕΔΔΑ Αθανασίου κατά Ελλάδος, 21.12.2010.

¹⁶. Janos Boka, To Delay Justice is Injustice? A Comparative Analysis of (Un)reasonable Delay, στο: Fair Trial and Judicial Independence (editor Attila Bado), Springer International Publishing (Switzerland), 2014, σελ. 141 επ.

¹⁷. Μ. Βηλαράς, Δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, και Κ. Παρασκευοπούλου, Ο μηχανισμός για τη χορήγηση αποζημίωσης λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης κατά το εθνικό δίκαιο (ν. 4055/2012). Μια πρώτη αποτίμηση, στο: Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο, εκδ. Σάκκουλα, 2013, σ. 85 επ. και αντίστοιχα 101 επ.

2. Σύμφωνα με τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας¹⁸ οι διατάξεις των άρθρων 53 έως 58 του ν. 4055/2012 θεσμοθετούν, ως νέο ένδικο βοήθημα, την αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας διοικητικής δίκης, η οποία (αίτηση) ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας από κάθε διάδικο – πλην του Δημοσίου και των δημοσίων νομικών προσώπων που συνιστούν κυβερνητικούς οργανισμούς κατά την έννοια του άρθρου 34 της Ε.Σ.Δ.Α. – και στρέφεται κατά του Ελληνικού Δημοσίου εκπροσωπούμενου από τον Υπουργό Οικονομικών. Στη σχετική με τις διατάξεις των άρθρων αυτών αιτιολογική έκθεση γίνεται αναφορά κυρίως στα άρθρα 6 παρ. 1 και 13 της Ε.Σ.Δ.Α. και στην «απόφαση – πιλότο» του Ε.Δ.Δ.Α. της 21.12.2010 «Αθανασίου κ.λπ. κατά Ελλάδος», με την οποία διαπιστώθηκε η ύπαρξη συστημικού προβλήματος στην Ελληνική Διοικητική Δικαιοσύνη λόγω του σημαντικού αριθμού των παραβιάσεων των ως άνω άρθρων της Συμβάσεως (ιδίως του άρθρου 6 παρ. 1 αυτής) με την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης. Αντικείμενο της αιτήσεως είναι η δίκαιη ικανοποίηση των διαδίκων με την επιδίκαση εύλογου χρηματικού ποσού για την αποκατάσταση της (ηθικής κατά κύριο λόγο) βλάβης που υπέστησαν λόγω της προσβολής του δικαιώματός τους για ταχεία απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης. Με τις επιμέρους διατάξεις των άρθρων 53 έως 58 του ν. 4055 / 2012 ρυθμίζονται ζητήματα σχετικά με το παραδεκτό της αιτήσεως, τον αρμόδιο κατά περίπτωση δικαστικό σχηματισμό για την εκδίκασή της, τη διαδικασία ενώπιον του αρμοδίου σχηματισμού και τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία εκτιμάται η εύλογη χρονική διάρκεια της διοικητικής δίκης. Τα κριτήρια αυτά, τα οποία σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του νόμου είναι αντίστοιχα με εκείνα που έχει διαπλάσει η νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α., απαριθμούνται στο άρθρο 57 παρ. 1 και αφορούν, ειδικότερα, τη συμπεριφορά των διαδίκων κατά την εξέλιξη της συγκεκριμένης δίκης, την πολυπλοκότητα της υποθέσεως από δικονομική και ουσιαστική άποψη, τη στάση των αρμοδίων κρατικών αρχών και τη σημασία της υποθέσεως για τον αιτούντα. Όπως προκύπτει από τις διατάξεις του νόμου, η κρίση του δικαστηρίου, το οποίο επιλαμβάνεται αιτήσεως για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας διοικητικής δίκης, περιλαμβάνει τα εξής στάδια : Το δικαστήριο κρίνει, εν πρώτοις, αν η αίτηση έχει ασκηθεί παραδεκτώς και αν συντρέχει παραβίαση του δικαιώματος του αιτούντος για ταχεία απονομή της δικαιοσύνης λόγω υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της συγκεκριμένης διοικητικής δίκης. Εφόσον συντρέχουν αυτές οι προϋποθέσεις, το δικαστήριο ακολούθως κρίνει, με ειδική αιτιολογία, αν πρέπει να καταβληθεί χρηματικό ποσόν για τη δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος ή αν, αντιθέτως, μόνη η διαπίστωση της παραβιάσεως του ως άνω δικαιώματός του δύναται να θεωρηθεί επαρκής ικανοποίηση. Εάν το δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να επιδικασθεί χρηματικό ποσόν για τη δίκαιη ικανοποίηση του αιτούντος, προβαίνει στον καθορισμό του ύψους του ποσού λαμβάνοντας υπ’

¹⁸. ΣτΕ 1/2013, 421/2021, 230, 360, 1437, 1507, 2457/2020 μον. συνθ. κ.ά.

όψιν, ιδίως, τη χρονική περίοδο που συνιστά υπέρβαση του ευλόγου χρόνου κατά την εκδίκαση της υποθέσεως και την ενδεχόμενη ικανοποίηση του αιτούντος από άλλα μέτρα, προβλεπόμενα στην κείμενη νομοθεσία.

Όπως έχει κριθεί από το Δικαστήριο, κατά συνεκτίμηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, η θέσπιση με τον ν. 4055/2012 ειδικού ενδίκου βοηθήματος προς δίκαιη ικανοποίηση διαδίκων, εξ αιτίας υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας διοικητικής δίκης, δικαιολογεί την επιδίκαση ποσού μειωμένου σε σχέση με εκείνο που θα επιδίκαζε το ΕΔΔΑ, εάν η υπόθεση είχε αχθεί ενώπιόν του, εφόσον το ποσό που θα επιδικασθεί δεν θα είναι πολύ κατώτερο ενός εύλογου ορίου (“unreasonable”), θα στοιχεί προς τη νομική παράδοση και το βιοτικό επίπεδο (“standard of living”) της Χώρας και η σχετική απόφαση θα εκδοθεί ταχέως, θα είναι αιτιολογημένη και θα εκτελεσθεί αμέσως. Στο πλαίσιο αυτό, συνεκτιμάται η κατά τα τελευταία έτη πτώση του βιοτικού επιπέδου, η οποία συνδέεται με τον σοβαρότατο κλονισμό της δημοσιονομικής ισορροπίας του ελληνικού κράτους, λόγω της εκτοξεύσεως του δημοσίου ελλείμματος και του δημοσίου χρέους και εκδηλώνεται στην οικονομική ύφεση και μείωση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, αλλά και του διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος¹⁹.

Συνολικά, από την θέσπιση του ως άνω ενδίκου βοηθήματος έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα από το Συμβούλιο της Επικρατείας **255 αποφάσεις**.

Από αυτές, **17 αποφάσεις απορρίπτουν** τις αιτήσεις. Ειδικότερα: α) **16 αποφάσεις απορρίπτουν** τις αιτήσεις για τυπικούς λόγους, β) **1 απόφαση απορρίπτει** την αίτηση λόγω μη υπέρβασης της εύλογης διάρκειας δίκης, αφού η δίκη διήρκεσε περίπου 2 χρόνια.

Περαιτέρω, **19 αποφάσεις δέχονται** ότι υπήρξε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας δίκης, αλλά **δεν επιδικάζουν ποσό**. Ειδικότερα: α) **4 αποφάσεις** δεν επιδικάζουν ποσό επειδή το ένδικο βοήθημα, η εκδίκαση του οποίου υπερέβη την εύλογη διάρκεια δίκης ήταν ούτως ή άλλως απορριπτέο, β) **11 αποφάσεις** δεν επιδικάζουν ποσό επειδή το διακύβευμα για τον αιτούντα ήταν ήσσονος σημασίας, γ) **4 αποφάσεις** δεν επιδικάζουν ποσό επειδή στον ίδιο αιτούντα είχαν ήδη επιδικαστεί άλλα ποσά για το ίδιο χρονικό διάστημα.

Στις λοιπές **219 αποφάσεις**, οι αιτήσεις γίνονται **δεκτές** και **επιδικάζονται ποσά** ως εξής: α) κάτω των 1.000 ευρώ: **1 απόφαση**, β) 1.000 – 1.900 ευρώ: **50 αποφάσεις**, γ) 2.000 – 2.900 ευρώ: **60 αποφάσεις**, δ) 3.000 – 3.900 ευρώ: **45 αποφάσεις**, ε) 4.000 – 4.900 ευρώ: **26 αποφάσεις**, ε) 5.000 – 5.900 ευρώ: **21 αποφάσεις**, στ) 6.000 – 6.900 ευρώ: **9 αποφάσεις**, ζ) 7.900 ευρώ: **1 απόφαση**, η) 8.000 ευρώ: **1 απόφαση**, θ) 9.000 ευρώ: **5 αποφάσεις**.

Αναλυτικότερα:

¹⁹. ΣτΕ μον. συνθ. 2150, 2260/2019, 1390, 1421, 1437, 1507, 2457, 2638-39, 2991/2020, 995/2022.

1) 800 ευρώ: 1 απόφαση (η διάρκεια της δίκης ήταν 2 έτη και 9 μήνες), 2) 1.000 ευρώ: 5 αποφάσεις, 3) 1.200 ευρώ: 5 αποφάσεις, 4) 1.300 ευρώ: 1 απόφαση, 5) 1.400 ευρώ: 6 αποφάσεις, 6) 1.500 ευρώ: 11 αποφάσεις, 7) 1.600 ευρώ: 3 αποφάσεις, 8) 1.700 ευρώ: 3 αποφάσεις, 9) 1.800 ευρώ: 12 αποφάσεις, 10) 1.900 ευρώ: 4 αποφάσεις, 11) 2.000 ευρώ: 22 αποφάσεις, 12) 2.100 ευρώ: 2 αποφάσεις, 13) 2.200 ευρώ: 2 αποφάσεις, 14) 2.300 ευρώ: 1 απόφαση, 15) 2.400 ευρώ: 2 αποφάσεις, 16) 2.500 ευρώ: 17 αποφάσεις, 17) 2.600 ευρώ: 10 αποφάσεις, 18) 2.800 ευρώ: 2 αποφάσεις, 19) 2.900 ευρώ: 2 αποφάσεις, 20) 3.000 ευρώ: 24 αποφάσεις, 21) 3.200 ευρώ: 2 αποφάσεις, 22) 3.300 ευρώ: 1 απόφαση, 23) 3.500 ευρώ: 12 αποφάσεις, 24) 3.600 ευρώ: 5 αποφάσεις, 25) 3.700 ευρώ: 1 απόφαση, 26) 4.000 ευρώ: 16 αποφάσεις, 27) 4.300 ευρώ: 1 απόφαση, 28) 4.500 ευρώ: 6 αποφάσεις, 29) 4.800 ευρώ: 3 αποφάσεις, 29) 5.000 ευρώ: 6 αποφάσεις, 30) 5.300 ευρώ: 2 αποφάσεις, 31) 5.500 ευρώ: 10 αποφάσεις, 32) 5.600 ευρώ: 2 αποφάσεις, 33) 5.800 ευρώ: 1 απόφαση, 34) 6.000 ευρώ: 8 αποφάσεις, 35) 6.500 ευρώ: 1 απόφαση, 36) 7.900 ευρώ: 1 απόφαση, 37) 8.000 ευρώ: 1 απόφαση, 38) 9.000 ευρώ: 5 αποφάσεις.

Σε κάποιες περιπτώσεις που επιδικάστηκαν μικρά ποσά, αυτά αφορούσαν σε υποθέσεις, στις οποίες οι αιτούντες ήταν περισσότεροι, οπότε το ποσό επιδικάστηκε σε καθέναν από τους περισσότερους αιτούντες. Επίσης, μικρά ποσά επιδικάζονται συνήθως και όταν η διάρκεια της δίκης ήταν περί τα 3 έτη. Δεν παρατηρήθηκε διαφοροποίηση στα επιδικασθέντα ποσά στην πορεία του χρόνου, από την θέσπιση του ενδίκου βοηθήματος μέχρι σήμερα.

δ) Η αίτηση επανάληψης διαδικασίας ως προϊόν δικαιοπλαστικής εξουσίας του Συμβουλίου της Επικρατείας

1. Ιδιαίτερα σημαντικές για τη διαμόρφωση του διοικητικού δικονομικού δικαίου, υπό την επιρροή του ΕΔΔΑ, είναι οι αποφάσεις ΣτΕ 1992, 1993/2016 με τις οποίες έγινε δεκτό ότι η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας του άρθρου 105 Α του ΚΔΔ εφαρμόζεται και για την αναιρετική δίκη πριν ο νομοθέτης προβλέψει το ένδικο αυτό μέσο στη νομοθεσία του Συμβουλίου της Επικρατείας²⁰. Στις αποφάσεις αυτές κρίθηκε ότι ειδική εκδήλωση της αρχής της ισότητας συνιστά η αρχή της δικονομικής ισότητας, η οποία επιβάλλει την ίση μεταχείριση των διαδίκων, ακόμα και στο πλαίσιο διαφορετικών δικών, από τους δικονομικούς νόμους που

²⁰. Ι. Δημητρακόπουλος, Η Αίτηση Επανάληψης Διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας στο: Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο. Νεότερες εξελίξεις, εκδ. Σάκκουλα, 2017, σ. 83 επ.

ρυθμίζουν τους όρους παροχής έννομης προστασίας²¹. Η αρχή αυτή δεν απαγορεύει στον νομοθέτη να θεσπίζει ειδικές ρυθμίσεις για την παροχή ένδικης προστασίας σε κατηγορίες διοικητικών διαφορών, εφόσον τούτο δικαιολογείται αντικειμενικά, ενόψει της φύσης, της σημασίας τους ή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους και των συναφών αναγκών που ανακύπτουν από την άσκηση και εκδίκαση των οικείων ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων²². Συνακόλουθα, οι νομοθετικές διατάξεις του δικονομικού δικαίου πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο που συνάδει με την αρχή της δικονομικής ισότητας, η οποία συνιστά επίσης επιταγή της ΕΣΔΑ, εφαρμοστέα και στο πλαίσιο της εκτέλεσης από τα κράτη-μέλη των αποφάσεων του ΕΔΔΑ²³. Περαιτέρω έγινε δεκτό ότι κατά το άρθρο 105Α παρ. 1 του ΚΔΔ, χωρεί, ενώπιον τακτικού διοικητικού δικαστηρίου, αίτηση επανάληψης της ενώπιόν του διαδικασίας, στην οποία εμφίλοχώρησε διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ παραβίαση της ΕΣΔΑ, σε σχέση με (αμετάκλητη) απόφασή του επί διοικητικής διαφοράς ουσίας, όταν είτε η ίδια η απόφαση είτε η επίμαχη, αντίθετη προς την ΕΣΔΑ, κρίση της δεν κατέστη αντικείμενο ανααιρετικού ελέγχου από το Συμβούλιο της Επικρατείας, ως μη υποκείμενη σε αίτηση αναίρεσης ενώπιον του τελευταίου, σύμφωνα με το άρθρο 53 του π.δ. 18/1989. Περαιτέρω το άρθρο 105Α παρ. 1 του ΚΔΔ έχει την έννοια ότι εφαρμόζεται και σε περίπτωση στην οποία η απόφαση διοικητικού δικαστηρίου που κρίθηκε με απόφαση του ΕΔΔΑ ως ενέχουσα παραβίαση διατάξεων της ΕΣΔΑ προσβλήθηκε με αίτηση αναίρεσης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο απέρριψε την αίτηση, με σκέψεις οι οποίες έρχονται σε αντίθεση προς τα κριθέντα από το ΕΔΔΑ, δεδομένου ότι η διάταξη αφορά γενικά σε «δίκες ουσιαστικών διοικητικών διαφορών», κατά τα αναφερόμενα στην αιτιολογική της έκθεση, ανεξαρτήτως της περάτωσης της δίκης με απόφαση τακτικού διοικητικού δικαστηρίου ή του Ανααιρετικού Δικαστηρίου, στοιχείο το οποίο, ενόψει και των διατάξεων του άρθρου 53 του π.δ. 18/1989 και του άρθρου 35 της ΕΣΔΑ (που απαιτεί την προηγούμενη εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων, ως προϋπόθεση του παραδεκτού προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ) παρίσταται συμπτωματικό και δεν διαφοροποιεί ουσιωδώς τις δύο αυτές κατηγορίες υποθέσεων. Η εν λόγω ερμηνεία εναρμονίζεται με την υποχρέωση του κράτους για αποτελεσματική εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, η εκπλήρωση της οποίας δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω της άσκησης αίτησης επανάληψης ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου, λαμβανομένου υπόψη ότι το εν λόγω δικαστήριο δεσμεύεται από τα κριθέντα με την οικεία απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας και δεν έχει, κατά το νόμο, την εξουσία να προβεί στην εξαφάνιση, τροποποίηση ή μη εφαρμογή της απόφασης αυτής. Εξάλλου, η αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή [δηλαδή ότι, σε τέτοια περίπτωση, δεν χωρεί αίτηση επανάληψης της διαδικασίας, ενώπιον του Συμβουλίου της

²¹. ΣτΕ 761/2014 7μ., 1229/2015, πρβλ. ΣτΕ 2807/2002 Ολομ., 3060/2013 7μ.

²². ΣτΕ 761/2014 7μ., 1229/2015.

²³. ΕΔΔΑ VgT κατά Ελβετίας, 30.6.2009.

Επικρατείας, με το επιχείρημα ότι η διάταξη του άρθρου 105Α αφορά μόνο στη δίκη ενώπιον τακτικού διοικητικού δικαστηρίου και δεν καταλαμβάνει και τις υποθέσεις που κρίνονται κατ' αναίρεση από το Συμβούλιο Επικρατείας, στη νομοθεσία του οποίου (π.δ. 18/1989) δεν υπάρχει αντίστοιχη διάταξη] δεν μπορεί να γίνει δεκτή και ως ασύμβατη με την αρχή της δικονομικής ισότητας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα και στην ΕΣΔΑ. Και τούτο διότι ναι μεν η φύση, η σημασία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ορισμένων κατηγοριών διοικητικών διαφορών ενδέχεται να δικαιολογούν την επιλογή του νομοθέτη να μην προβλέψει γι' αυτές δυνατότητα επανάληψης της διαδικασίας εκδίκασής τους, λόγω διαπίστωσης από το ΕΔΔΑ παράβασης της ΕΣΔΑ, αλλά, πάντως, η φύση, η ένταση και η έκταση της υποχρέωσης του κράτους για εκτέλεση καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, μέσω επανάληψης της οικείας ένδικης διαδικασίας, δεν διαφοροποιούνται ανάλογα με το αν η οικεία, τελική δικαιοδοτική κρίση εξηνέχθη από τακτικό διοικητικό δικαστήριο ή από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Με άλλα λόγια, η διατύπωση σχετικής (με τη διαπιστωθείσα παράβαση της ΕΣΔΑ) κατ' αναίρεση κρίσης του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου δεν συνιστά συναφές και θεμιτό κριτήριο διάκρισης, όσον αφορά τη δικονομική δυνατότητα του θιγόμενου από τη διαπιστωθείσα παράβαση να ζητήσει την επανάληψη της επίμαχης ένδικης διαδικασίας.

2. Ακολούθησε η ρητή νομοθετική πρόβλεψη της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας που στρέφεται κατά δικαστικής απόφασης για την οποία κρίθηκε με απόφαση του ΕΔΔΑ ότι εκδόθηκε κατά παράβαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας ή διάταξης του ουσιαστικού δικαίου, η οποία εισήχθη στη δικονομία του Συμβουλίου της Επικρατείας το άρθρο 69 Α του π.δ. 18/1989 (που προστέθηκε με το άρθρο 16 του ν. 4446/2016),. Όπως έχει κριθεί, η προβλεπόμενη στο άρθρο 105Α του ΚΔΔ και στο άρθρο 69Α του π.δ. 18/1989 αίτηση επανάληψης της διαδικασίας συνιστά έκτακτο ένδικο μέσο, με το οποίο επιδιώκεται η εξαφάνιση (εν όλω ή εν μέρει) αμετάκλητης δικαστικής απόφασης, προκειμένου να καταστεί εκκρεμές και να κριθεί εκ νέου το ένδικο βοήθημα ή μέσο που απορρίφθηκε (εν όλω ή εν μέρει) με την απόφαση αυτή. Τα ως άνω άρθρα ρυθμίζουν ορισμένα θέματα της άσκησης της εν λόγω αίτησης, ενώ για τα λοιπά ζητήματα παραδεκτού καθώς και για τη διαδικασία εκδίκασής της παραπέμπουν στις διατάξεις που ισχύουν για το δικαστήριο και το σχηματισμό του δικαστηρίου που επιλαμβάνεται αρμοδίως της αίτησης αυτής, σε σχέση με το ένδικο βοήθημα ή μέσο που απορρίφθηκε με την προσβαλλόμενη δικαστική απόφαση²⁴. Εξάλλου, σύμφωνα με γενική δικονομική αρχή, δεν επιτρέπεται η άσκηση από το ίδιο πρόσωπο δεύτερου ενδίκου μέσου, όπως αίτησης αναίρεσης, κατά δικαστικής απόφασης την οποία έχει ήδη προσβάλει²⁵. Τούτων έπεται ότι

²⁴. ΣτΕ 1003/2018, 1992/2016, 1993/2016, 2130/2016, 680/2017, 681/2017 7μ.

²⁵. ΣτΕ 2210/2012, 322/2015 εν συμβ.

δεν χωρεί (και είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη) δεύτερη αίτηση από τον ίδιο διάδικο για επανάληψη της διαδικασίας εκδίκασης της ίδιας αίτησης αναίρεσης, η οποία απορρίφθηκε (εν όλω ή εν μέρει) από το Συμβούλιο της Επικρατείας με απόφαση η οποία κρίθηκε με ορισμένη απόφαση του ΕΔΔΑ ως ενέχουσα παραβίαση διάταξης της ΕΣΔΑ²⁶.

3. Σύμφωνα με τις αποφάσεις 1992 και 1993/2016 του Συμβουλίου της Επικρατείας αίτηση επανάληψης της διαδικασίας εκδίκασης αίτησης αναίρεσης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίνεται βάσιμη, εφόσον συντρέχουν σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: (α) η διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ παράβαση διάταξης της ΕΣΔΑ είναι τέτοια ώστε να τελεί σε αιτιώδη συνάφεια προς το σκεπτικό και το διατακτικό της απορριπτικής της αίτησης αναίρεσης, απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, ώστε η άρση της εν λόγω παράβασης και των συνεπειών της να μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εξαφάνισης της προσβαλλόμενης απόφασης του παρόντος Δικαστηρίου και, περαιτέρω, μέσω της νέας κρίσης και αποδοχής της αίτησης αναίρεσης (λ.χ. η προϋπόθεση αυτή δεν συντρέχει σε περίπτωση που το ΕΔΔΑ έχει απλώς διαπιστώσει παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, αποκλειστικά και μόνο από την άποψη της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης), (β) η συμμόρφωση προς τη σχετική απόφαση του ΕΔΔΑ δεν συνεπάγεται παραβίαση κανόνα του Συντάγματος, το οποίο (ναι μεν υπερισχύει της ΕΣΔΑ αλλά), πάντως, πρέπει να ερμηνεύεται (όχι σύμφωνα με την ΕΣΔΑ, αλλά), στο μέτρο του εφικτού, κατά τρόπο “φιλικό” προς την ΕΣΔΑ, όπως αυτή ερμηνεύεται και εφαρμόζεται από το ΕΔΔΑ. Τούτο δε έχει, ιδίως, την έννοια ότι, εάν είναι ευλόγως υποστηρίξιμες περισσότερες της μιας εκδοχές ως προς την έννοια ορισμένης συνταγματικής διάταξης, πρέπει, τουλάχιστον κατ’ αρχήν, να προκρίνεται από τον Έλληνα δικαστή εκείνη που μπορεί να “συμβιώσει” με την ΕΣΔΑ και τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, όχι αυτή που οδηγεί σε σύγκρουση με την τελευταία, (γ) η συμμόρφωση προς την απόφαση του ΕΔΔΑ δεν οδηγεί σε παραβίαση άλλης υποχρέωσης της χώρας από το διεθνές δίκαιο, ιδίως δε από το ενωσιακό δίκαιο, η οποία, ενόψει του περιεχομένου της και των συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωσης και κατόπιν στάθμισης των συγκρουόμενων έννομων αγαθών, κρίνεται σημαντικότερη, σε σχέση με εκείνη που απορρέει από το άρθρο 46 της ΕΣΔΑ, (δ) η συμμόρφωση προς την απόφαση του ΕΔΔΑ δεν προσκρούει, λαμβανομένων υπόψη και των συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωσης, σε κάποιον άλλο επιτακτικό λόγο δημοσίου συμφέροντος, η εξυπηρέτηση του οποίου, σταθμιζόμενη με την ανάγκη εκτέλεσης της απόφασης του ΕΔΔΑ, βάσει της αρχής της δίκαιης ισορροπίας, κρίνεται ότι υπερέχει, (ε) η απόφαση του ΕΔΔΑ, που αποδίδει σε όργανα της Ελληνικής Δημοκρατίας παράβαση μίας ή περισσότερων διατάξεων της ΕΣΔΑ, δεν είναι εμφανώς ελλιπής, ασαφής ή/και αυθαίρετη ως προς τη νόμιμη (ή/και την πραγματική) βάση της, λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων εκτίμησης που συνάγονται

²⁶. ΣτΕ 1003/2018.

από την οικεία νομολογία του ίδιου του ΕΔΔΑ (και, ιδιαίτερα, της ευρείας σύνθεσής του), αλλά και του Δικαστηρίου της ΕΕ (ΔΕΕ), της θεμελιώδους αρχής της (διαδικαστικής και ουσιαστικής) επικουρικότητας του ελέγχου του ΕΔΔΑ, καθώς και της συναφούς υποχρέωσής του για επαρκή αιτιολόγηση των αποφάσεών του, με τις οποίες διαπιστώνεται παράβαση της ΕΣΔΑ από κράτος μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, (στ) η διαπίστωση των επίμαχων παραβάσεων, που δέχθηκε η σχετική απόφαση του ΕΔΔΑ, δεν κλονίζεται, συνεπεία οψιγενών στοιχείων, που απορρέουν είτε από απόφαση του ίδιου του ΕΔΔΑ είτε από απόφαση του ΔΕΕ είτε, τέλος, από απόφαση ανώτατου δικαστηρίου της χώρας, με την οποία γίνεται ερμηνεία ή/και εφαρμογή του εθνικού δικαίου ικανή να θεμελιώσει το συμπέρασμα ότι, με βάση το νεότερο αυτό νομολογιακό δεδομένο, το ΕΔΔΑ δεν θα ενέμενε στην κρίση του περί συνδρομής της αποδοθείσας στην Ελλάδα παράβασης της ΕΣΔΑ, (ζ) δεν έχει μεσολαβήσει πράξη κρατικού οργάνου, με την οποία να θεραπεύεται κατ' ουσίαν η διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ παράβαση και να αίρονται τα δυσμενή για τον αιτούντα αποτελέσματά της, κατά τρόπο ώστε η επιδιωκόμενη από τον αιτούντα επανάληψη της διαδικασίας και εξαφάνιση της προσβαλλόμενης δικαστικής απόφασης να παρίσταται αλυσιτελής για την προστασία των προσβληθέντων δικαιωμάτων του.

4. Από την έρευνα στη νομολογία προκύπτει ότι στο Συμβούλιο της Επικρατείας έχουν κριθεί **11 αιτήσεις** για επανάληψη της διαδικασίας μετά από παράβαση που διαπιστώθηκε από το ΕΔΔΑ. Από αυτές α) **5 αποφάσεις δέχονται/δέχονται εν μέρει** την αίτηση, β) **1 απόφαση κηρύσσει** τη δίκη καταργημένη, γ) **5 αποφάσεις απορρίπτουν** την αίτηση.

Ειδικότερα: α) οι **4 αποφάσεις που δέχονται** την αίτηση είναι οι ΣτΕ 680/2017, 2208/2020, 1670/2021, 993/2024,

β) η απόφαση που δέχεται εν μέρει την αίτηση είναι η ΣτΕ 1992/2016 (δέχεται εν μέρει γιατί η απόφαση του ΕΔΔΑ διαπίστωσε περισσότερες παραβάσεις, αλλά στην προκειμένη περίπτωση, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, για την προσήκουσα εκτέλεση της απόφασης του ΕΔΔΑ αρκούσε η αποδοχή της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας για έναν από τους προβαλλόμενους λόγους, που αντιστοιχεί σε μια διαπιστωθείσα παράβαση),

γ) η απόφαση που καταργεί τη δίκη είναι η ΣτΕ 2130/2016 (καταργεί τη δίκη διότι ο αιτών απεβίωσε και δεν ζητήθηκε η συνέχιση της δίκης),

δ) οι **2 αποφάσεις που απορρίπτουν** για λόγους παραδεκτού είναι η ΣτΕ 681/2017 λόγω νομιμοποίησης και η ΣτΕ 1003/2018 (η αίτηση ανήκει στην αρμοδιότητα διοικητικού δικαστηρίου – το ΣτΕ κρατεί και δικάζει για λόγους οικονομίας της δίκης και την απορρίπτει επειδή δεν χωρεί αίτηση επανάληψης της διαδικασίας της απόφασης επί της εφέσεως όταν έχει εκδοθεί αναιρετική απόφαση),

ε) οι 3 αποφάσεις που απορρίπτουν για ουσιαστικούς λόγους είναι η ΣτΕ 2209/2020 (η προσβαλλόμενη απόφαση του ΣτΕ δεν προκύπτει ότι κρίθηκε με την απόφαση του ΕΔΔΑ), η ΣτΕ 1993/2016 (η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ αφορούσε μόνο τον καταλογισμό πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας και όχι την επιβολή διαφυγόντων δασμών/φόρων για τη λαθρεμπορία. Συνεπώς, δεν συντρέχει η προϋπόθεση αποδοχής της αιτήσεως επανάλληψης της διαδικασίας, σύμφωνα με την οποία η διαπιστωθείσα παράβαση από το ΕΔΔΑ πρέπει να τελεί σε αιτιώδη συνάφεια με το σκεπτικό και το διατακτικό της απόφασης του ΣτΕ, ώστε η άρση της παράβασης να μπορεί να επιτευχθεί με την εξαφάνιση της απόφασης του ΣτΕ) και η ΣτΕ 2603/2016 (κρίθηκε ότι ανεξαρτήτως εάν χωρεί αίτηση επανάλληψης της διαδικασίας στην ακυρωτική δίκη ελλείπει ειδικής νομοθετικής πρόβλεψης, πάντως η συγκεκριμένη αίτηση είναι άνευ αντικειμένου γιατί μετά την απόφαση του ΕΔΔΑ μεσολάβησαν εξελίξεις σε σχέση με την υπόθεση).

Σημειώνεται ότι από τις 11 συνολικές αποφάσεις οι 6 (ΣτΕ 1992/2016, 1993/2016, 2130/2016, 680/2017, 681/2017, 1003/2018), εκδόθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος του άρθρου 69Α του π.δ. 18/1989 (που εισήχθη με το άρθρο 16 παρ. 1 ν.4446/2016), καθ' ερμηνεία του άρθρου 105Α του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας σε συνδυασμό με την υποχρέωση του Κράτους για αποτελεσματική εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

ε) Η διασταλτική ερμηνεία της αίτησης αναθεώρησης των άρθρων 101-105 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας

1. Η αρχή *ne bis in idem* έχει ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο προστασίας της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων αυτής καθότι στο άρθρο 4 παρ. 3 του 7ου Πρωτοκόλλου προβλέπεται το δικαίωμα του προσώπου να μη διώκεται και να μη καταδικάζεται δύο φορές για το ίδιο αδίκημα. Η αρχή *ne bis in idem* ανήκει στον σκληρό πυρήνα της ΕΣΔΑ καθώς δεν χωρεί απόκλιση ακόμα και σε περίοδο πολέμου ή απειλής της εθνικής ασφάλειας²⁷. Η αρχή *ne bis in idem* απασχόλησε επί μακρόν το Συμβούλιο της Επικρατείας το οποίο αρχικώς με την απόφαση της Ολομέλειας 1741/2015 δέχθηκε ότι δεν εφαρμόζεται η ως άνω αρχή στην περίπτωση των πολλαπλών τελών της τελωνειακής νομοθεσίας, δηλαδή όταν υπάρχει σώρευση ποινικής και διοικητικής κύρωσης, που κατά το ΕΔΔΑ με βάση τα κριτήρια Engel έχει ποινικό χαρακτήρα, για το αυτό αδίκημα, με την αιτιολογία ότι η διοικητική κύρωση δεν έχει ποινικά χαρακτηριστικά. Μετά την ανωτέρω κρίση της Ολομέλειας το ΕΔΔΑ εξέδωσε την απόφαση Καπετάνιος κατά

²⁷. Λ.-Α. Σισιλιάνος, Όψεις της αρχής *ne bis in idem* στην πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ, στο: Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο. Νεότερες εξελίξεις, εκδ. Σάκκουλα, 2017, σ. 12 επ.

Ελλάδος με την οποία ενέμεινε στο ότι τα πολλαπλά τέλη έχουν ποινικό χαρακτήρα και το Β' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας ακολούθησε τη νομολογιακή θέση του ΕΔΔΑ²⁸. Το επίμαχο ζήτημα επιλύθηκε οριστικά σε επίπεδο Ολομέλειας με την απόφαση 359/2020 με την οποία το Δικαστήριο ευθυγραμμίστηκε με τη νομολογία του ΕΔΔΑ η οποία είχε ήδη εμπλουτισθεί με την απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας.

2. Μετά την επίλυση του κεντρικού ζητήματος ανέκυψαν επιμέρους ζητήματα σχετικά με την αρχή *ne bis in idem* και την απόδειξη της συνδρομής των προϋποθέσεων του ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων εκ μέρους των προσφευγόντων, τα οποία το Β' Τμήμα του Δικαστηρίου κλήθηκε να αντιμετωπίσει. Σύμφωνα με την απόφαση 636/2021 της επταμελούς σύνθεσης του Β' Τμήματος η απόφαση διοικητικού δικαστηρίου, απορριπτική προσφυγής κατά διοικητικής πράξεως επιβολής πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας, δεν μπορεί να ενέχει παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, κατά το ενωσιακό δίκαιο και την ΕΣΔΑ, λόγω παράλληλης σχετικής ποινικής (*stricto sensu*) διαδικασίας, η οποία περατώνεται αμετάκλητα μετά τη δημοσίευση της αποφάσεως του διοικητικού δικαστηρίου. Συνεπώς, σε τέτοια περίπτωση, δεν νοείται αντίστοιχο νομικό σφάλμα της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου ούτε λόγος αναιρέσεώς της για παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*. Σε τέτοια, επίσης, περίπτωση ούτε λόγος αναθεώρησης της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου ιδρύεται, καθόσον τέτοιος λόγος δεν μπορεί να υπαχθεί στους περιοριστικώς αναφερόμενους στο άρθρο 103 παρ. 1 Κ.Δ.Δ. λόγους. Ωστόσο, η ανάγκη αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας του θεμελιώδους δικαιώματος, που ο καθ'ού το πολλαπλό τέλος αντλεί, κατά το ενωσιακό δίκαιο και την ΕΣΔΑ, από την αρχή *ne bis in idem*, επιβάλλει, στην περίπτωση αυτή, την επέμβαση στην διοικητική δικονομική τάξη με την παροχή του κατάλληλου για την περίπτωση αυτή ένδικου μέσου. Πλέον δε κατάλληλο ένδικο μέσο για τον σκοπό αυτόν είναι η αίτηση αναθεώρησης των άρθρων 101-105 Κ.Δ.Δ., τόσο εν όψει της φύσεως του λόγου, που έχει ως βάση μεταγενέστερη δικαστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου, όσο και εν όψει του κριτή του, που ως δικαστής της ουσίας θα εκτιμήσει το περιεχόμενο της αποφάσεως αυτής. Συνεπώς, στην ανωτέρω περίπτωση χωρεί αίτηση αναθεώρησης της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου, εντός προθεσμίας εξήντα ημερών από τότε που καθίσταται αμετάκλητη η σχετική ποινική απόφαση, κατ' ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 104 παρ. 1 περ. α' του Κ.Δ.Δ.

Ακολούθησε η απόφαση 2165/2023 επταμελούς σύνθεσης του Β' Τμήματος με την οποία έγινε δεκτό ότι ενόψει της ανάγκης παροχής αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

²⁸. Για την εξέλιξη της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας βλ. Ε. Νίκα, Η συνύπαρξη παράλληλων κυρωτικών διαδικασιών, ποινικής και διοικητικής, για το αυτό αδίκημα στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, στο: Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο. Νεότερες εξελίξεις, εκδ. Σάκκουλα, 2017, σ. 12 επ.

στην περίπτωση της επιγενόμενης παραβίασης της θεμελιώδους αρχής *ne bis in idem*, το Δικαστήριο, κατ' ανάλογη εφαρμογή του ως άνω άρθρου 103 του ΚΔΔ, διέπλασσε νέο λόγο αναθεώρησης. Έτσι, καθίσταται πλέον δικονομικώς δυνατή η εκ νέου εξέταση της νομιμότητας πράξης καταλογισμού διοικητικής χρηματικής κύρωσης («ποινικού» χαρακτήρα), -κατά της οποίας ο διοικούμενος είχε ασκήσει προσφυγή, απορριφθείσα με απόφαση διοικητικού δικαστηρίου- εάν (ο διοικούμενος) επικαλεστεί οψιγενή νομική πλημμέλεια της καταλογιστικής πράξης, συνιστάμενη στην, σε χρόνο μεταγενέστερο της διοικητικής δίκης, ύπαρξη αμετάκλητης απόφασης ποινικού δικαστηρίου, με την οποία αθώνεται από την οικεία ποινική κατηγορία με βάση τα ίδια πραγματικά περιστατικά. Ωστόσο, λαμβανομένου υπόψη ότι η αίτηση αναθεώρησης συνιστά έκτακτο ένδικο μέσο κατά δικαστικών αποφάσεων, ότι η διατύπωση του άρθρου 101 ΚΔΔ είναι σαφής και αδιάστικτη και ότι στη σκέψη 14 της απόφασης 636/2021 (:«[...] μέχρι να καταστεί αμετάκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου [...]») οριοθετείται σαφώς ο χαρακτήρας της υπό αναθεώρηση δικαστικής απόφασης ως μη αμετάκλητης, πρέπει να γίνει δεκτό, εν όψει και της αρχής ασφάλειας του δικαίου, ότι η νομολογιακή αναγνώριση της ανωτέρω δικονομικής δυνατότητας δεν συνεπάγεται κάμψη και της γενικής δικονομικής προϋπόθεσης, ότι οι αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις δεν υπόκεινται στο ένδικο μέσο της αίτησης αναθεώρησης. Με τις σκέψεις αυτές επικυρώθηκε κρίση του διοικητικού εφετείου περί απορρίψεως αιτήσεως αναθεωρήσεως κατά απόφασης που είχε καταστεί αμετάκλητη μετά την απόρριψη αιτήσεως αναιρέσεως από το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Περαιτέρω με την 1815/2023 απόφαση του Β' Τμήματος κρίθηκε ότι δεν μπορεί να τεθεί ζήτημα χορήγησης στην αναιρεσείουσα δυνατότητας άσκησης αιτήσεως αναθεωρήσεως της απόφασης του δικάσαντος διοικητικού εφετείου, δεδομένου ότι με τον λόγο αναιρέσεως η αναιρεσείουσα δεν επικαλείται και δεν τεκμηριώνει ότι συντρέχουν όλες οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*. Ειδικότερα, ως προς την ποινική απόφαση δεν προβάλλεται ούτε τεκμηριώνεται επαρκώς (λ.χ. με παράθεση στο δικόγραφο των κρίσιμων αποσπασμάτων της ποινικής απόφασης) αν η αθώωση έλαβε χώρα επειδή το ποινικό δικαστήριο κατέληξε στην κρίση ότι δεν τελέστηκε εν προκειμένω η παράβαση της έκδοσης από την αναιρεσείουσα των επίδικων εικονικών στοιχείων, μετά από επαρκή έρευνα και εκτίμηση σχετικά με την ουσία της υπόθεσης. Αντίθετα, από την προσκομιζόμενη ποινική απόφαση προκύπτει ότι η ίδια «αθώωθηκε» για τον λόγο ότι το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο (άρθρο 25 παρ. 1 ν. 1882/1990, Α' 43) κατέστη, μετά την έναρξη ισχύος του νέου Ποινικού Κώδικα (Π.Κ., ν. 4619/2019, Α' 95, ισχύς από 1.7.2019) και σύμφωνα με το άρθρο 469 αυτού, ανέγκλητη, δηλαδή μη αξιόποινη (άρθρο 2 νέου Π.Κ.), καθώς αφορούσε χρέη της από αδικήματα που τυποποιούνται στο άρθρο 66 του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ν. 4174/2013,

Α' 170), και επομένως, η «αθώωση» δεν στηρίχθηκε σε έρευνα και εκτίμηση σχετικά με την ουσία της υπόθεσης, δηλαδή την τέλεση ή μη της παράβασης, αλλά στον εκ του νόμου χαρακτηρισμό της πράξης ως μη εισέτι αξιόποινης (ανέγκλητης). Ο λόγος αναιρέσεως είναι απορριπτέος και ως προς τις υπόλοιπες αθωωτικές ποινικές αποφάσεις, προεχόντως για τον λόγο ότι η αναιρεσείουσα δεν προβάλλει ούτε τεκμηριώνει επαρκώς ότι η διοικητική και οι εν λόγω ποινικές διαδικασίες αφορούσαν στην ίδια κατ' ουσίαν παραβατική συμπεριφορά. Αντίθετα προβάλλει γενικώς ότι με τις αποφάσεις αυτές αθώωθηκε αμετακλήτως σε όλες τις ποινικές υποθέσεις και ποινικές διώξεις που αφορούσαν τη νόμιμη λειτουργία της επιχείρησής της.

Τέλος σε σειρά αποφάσεων του Β' Τμήματος (ενδεικτικά ΣτΕ 772/2022) κρίθηκε ότι ναι μεν ο λόγος αναιρέσεως, κατά το σκέλος που αναφέρεται σε παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, πρέπει να απορριφθεί, αλλά ο αναιρεσείων έχει δικαίωμα να εγείρει την προβαλλόμενη με τον λόγο αυτό νομική πλημμέλεια της ένδικης πράξης της φορολογικής αρχής ασκώντας αίτηση αναθεώρησης της ήδη αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης. Λαμβανομένου δε υπόψη ότι τέτοια δικονομική δυνατότητα, κατ' ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 103 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, αναγνωρίστηκε στη νομολογία του Δικαστηρίου το πρώτον με την 636/2021 (επταμ.) απόφαση του Β' Τμήματος για υπόθεση λαθρεμπορίας, και δεδομένου ότι έχει ήδη παρέλθει χρονικό διάστημα εξήντα ημερών από τότε που κατέστησαν αμετάκλητες οι ανωτέρω αναφερόμενες ποινικές αποφάσεις, ο αναιρεσείων δύναται να ασκήσει την ως άνω αίτηση αναθεώρησης εντός προθεσμίας εξήντα ημερών από την κοινοποίηση σε αυτόν αντιγράφου της παρούσας απόφασης.

B. Το φίλτρο του ν. 3900/2010 και το ΕΔΔΑ

1. Στο δικονομικό σύστημα της διοικητικής δικαιοσύνης εμφανίζεται τις τελευταίες δεκαετίες η τάση περιορισμού των ενδίκων μέσων, ιδίως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, με σκοπό την μείωση των εισερχόμενων υποθέσεων ενόψει των μεγάλων καθυστερήσεων που παρατηρήθηκαν στην εκδίκαση των υποθέσεων. Η τάση αυτή κορυφώθηκε, σε ό,τι αφορά το Συμβούλιο της Επικρατείας, με το ν. 3900/2010, ο οποίος τροποποίησε τις διατάξεις των άρθρων 53 και 58 του π.δ. 18/1989 που ρυθμίζουν τα ένδικα μέσα της αίτησης αναίρεσης και της έφεσης επί ακυρωτικών διαφορών. Έτσι, και τα δύο αυτά ένδικα μέσα επιτρέπονται μόνον όταν προβάλλεται με συγκεκριμένους ισχυρισμούς, που περιέχονται στο εισαγωγικό δικόγραφο, είτε ότι δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας είτε ότι υπάρχει αντίθεση της προσβαλλόμενης απόφασης προς τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου ή προς ανέκκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου.

Όμως, η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίνει παγίως ότι ο αναιρεσείων βαρύνεται, επί ποινή ολικού ή μερικού απαραδέκτου της αίτησής του, να τεκμηριώσει με ειδικούς και συγκεκριμένους ισχυρισμούς που περιλαμβάνει στο εισαγωγικό δικόγραφο ότι με καθένα από τους προβαλλόμενους λόγους τίθεται συγκεκριμένο, κρίσιμο για την επίλυση της διαφοράς, νομικό ζήτημα, ήτοι ζήτημα ερμηνείας διάταξης νόμου ή γενικής αρχής του ουσιαστικού ή δικονομικού δικαίου, που κρίθηκε με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση και επί του οποίου είτε δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας είτε οι σχετικές κρίσεις και παραδοχές της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης έρχονται σε αντίθεση με μη ανατραπείσα νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου. Ως νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας νοείται ερμηνευτική κρίση του Δικαστηρίου τόσο ρητή όσο και συναγόμενη εμμέσως πλην σαφώς, η οποία μπορεί να εντοπίζεται είτε στη μείζονα είτε και στην ελάσσονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού απόφασής του. Η επίκληση ελλείψεως νομολογίας ή της αντιθέσεως σε νομολογία, ως προϋπόθεση του παραδεκτού της αιτήσεως αναιρέσεως δεν νοείται αναφορικά με ζητήματα αιτιολογίας περιοριζόμενα στο πραγματικό της κρινομένης υποθέσεως, αλλά πρέπει να αφορά αποκλειστικά ζητήματα τα οποία, αναγόμενα στην ερμηνεία διατάξεως νόμου ή γενικής αρχής, μπορεί, ως εκ τούτου, να έχουν γενικότερη σημασία. Τούτο δε, ανεξαρτήτως εάν τα τελευταία αυτά ζητήματα ανακύπτουν στη μείζονα ή στην ελάσσονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού. Το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι με τις ως άνω διατάξεις ο νομοθέτης απέβλεψε στην αποσυμφόρηση του Δικαστηρίου από τον υπερβολικά μεγάλο αριθμό αιτήσεων αναιρέσεως που δεν θέτουν σημαντικά νομικά ζητήματα, έτσι ώστε να εξυπηρετηθεί ο προορισμός αυτού και να επιτευχθεί μεγαλύτερη ταχύτητα και αποτελεσματικότητα στην απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης σε υποθέσεις που θέτουν σοβαρά νομικά ζητήματα. Προς το σκοπό αυτό ο νομοθέτης προέκρινε, αντί του πλήρους αποκλεισμού του αναιρετικού ελέγχου σε συγκεκριμένες κατηγορίες υποθέσεων, το νομοθετικό περιορισμό, επί τη βάση ενός αντικειμενικού κριτηρίου, των λόγων παραδεκτού της αιτήσεως αναιρέσεως. Ενόψει δε του ότι βασικός σκοπός του Δικαστηρίου είναι η ενότητα της νομολογίας του και, γενικότερα, η ενότητα του δικαίου στο πεδίο της διοικητικής δικαιοσύνης, το ένδικο μέσο της αιτήσεως αναιρέσεως είναι παραδεκτό μόνον όταν ο αναιρεσείων προβάλλει τα ανωτέρω με ειδικούς και συγκεκριμένους ισχυρισμούς. Ανακουφίζοντας το Συμβούλιο της Επικρατείας από την υφιστάμενη οριακή για τη λειτουργία του κατάσταση υπερφόρτωσης, η οποία ναρκοθετεί το κράτος δικαίου και αποδυναμώνει την ουσιαστική πραγμάτωση των συνταγματικών δικαιωμάτων των πολιτών, αλλά και αποθαρρύνοντας την άσκηση αιτήσεων αναιρέσεως που δεν επιδιώκουν την επίλυση σοβαρών νομικών ζητημάτων, αλλά έχουν ως αποκλειστικό ή κύριο σκοπό την καθυστέρηση εκπληρώσεως νόμιμων υποχρεώσεων από τους αναιρεσείοντες, η επίμαχη ρύθμιση, όπως εκτίθεται στη σχετική αιτιολογική έκθεση,

αποβλέπει στην παροχή δυνατότητας στο Συμβούλιο της Επικρατείας να ασκήσει αποτελεσματικά τις συνταγματικές του αρμοδιότητες ως ανωτάτου δικαστηρίου στις περιπτώσεις που κατ' εξοχήν επιβάλλεται, τυχόν δε σοβαρά ζητήματα τα οποία, ανεξάρτητα από τις ως άνω δικονομικές προϋποθέσεις παραδεκτού ενδείκνυται να αχθούν προς κρίση ενώπιόν του, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο αιτήσεως αναιρέσεως υπέρ του νόμου κατά τις σχετικές διατάξεις, οι οποίες δεν θίγονται και εξακολουθούν να ισχύουν σχετικής προσφυγής.

Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε, κατόπιν προσφυγής, για τη συμβατότητα του ν. 3900/2010 προς το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ²⁹ και αποφάνθηκε ότι δεν αντίκειται στην ΕΣΔΑ, το να απορρίπτει ένα Ανώτατο Δικαστήριο, που έχει την αρμοδιότητα, προσφυγή, περιοριζόμενο στο να αναφέρει τις διατάξεις, που προβλέπουν μία τέτοια διαδικασία, αν τα τιθέμενα από την προσφυγή ζητήματα δεν είναι ιδιαίτερης σημασίας ή αν η προσφυγή δεν έχει αρκετές πιθανότητες να ευδοκιμήσει³⁰. Περαιτέρω, το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δεν απαιτεί λεπτομερή αιτιολόγηση μίας απόφασης δια της οποίας ένα ακυρωτικό δικαστήριο, βασιζόμενο σε συγκεκριμένη διάταξη, απορρίπτει μία προσφυγή επειδή δεν έχει πιθανότητες ευδοκίμησης³¹. Γενικότερα, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί, υπό το πρίσμα του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ότι τα Ανώτατα ή τα Συνταγματικά ή άλλα Δικαστήρια τελευταίου βαθμού δεν είναι υποχρεωμένα να παραθέτουν λεπτομερή αιτιολογία, όταν αρνούνται να εξετάσουν μία προσφυγή στο πλαίσιο διαδικασίας φιλτραρίσματος³². Το ΕΔΔΑ σημειώνει ότι το άρθρο 12 ν. 3900/2010 αποτέλεσε αντικείμενο πλούσιας νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία προσδιόρισε την έννοια των διατάξεων του εν λόγω άρθρου και συνεπώς οι τυπικές προϋποθέσεις για την άσκηση ενδίκου μέσου, ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, είναι σαφείς, προβλέψιμες και σύμφωνες με την αρχή της ασφάλειας δικαίου. Από αυτή την άποψη το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι η συμβατότητα των προβλεπόμενων περιορισμών από το εθνικό δίκαιο με το δικαίωμα κάθε προσώπου για δίκαιη δίκη που αναγνωρίζει το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, εξαρτάται από τις ιδιαιτερότητες της εν λόγω διαδικασίας και πρέπει να ληφθεί υπόψη το σύνολο αυτής που έχει λάβει χώρα στην εθνική έννομη τάξη καθώς και ο ρόλος που παίζει το Συμβούλιο της

²⁹. ΕΔΔΑ Παπαϊωάννου κατά Ελλάδος, 2.6.2016.

³⁰. ΕΔΔΑ Simon κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 6.7.1999, Teuschler κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 4.10.2001, Greenpeace E.V. κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 12.5.2009, John κατά Γερμανίας (απόφαση τύποις), 13.2.2007, Arribas Anton κατά Ισπανίας, 20.1.2015 σε ότι αφορά το Ισπανικό Συνταγματικό Δικαστήριο.

³¹. ΕΔΔΑ Γκόρου κατά Ελλάδος, 20.3.2009, Wnuk κατά Πολωνίας (απόφαση τύποις), 1.9.2009.

³². ΕΔΔΑ E.M. κατά Νορβηγίας (απόφαση τύποις), 26.10.1995, Société anonyme Immeuble Groupe Kosser κατά Γαλλίας (απόφαση τύποις), 9.3.1999, Sale κατά Γαλλίας, 21.3.2006, Øvnlsen κατά Δανίας, 30.8.2006, Hansen κατά Νορβηγίας, 2.10.2014.

Επικρατείας, οι προϋποθέσεις του παραδεκτού της αιτήσεως αναιρέσεως, οι οποίες μπορεί να είναι πιο αυστηρές από ότι για την έφεση³³.

Γ. Η ευέλικτη αντιμετώπιση του φίλτρου του ν. 3900/2010 στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας

1. Με βάση την επισκόπηση της πρόσφατης νομολογίας διαπιστώνεται ότι το Δικαστήριο ερμηνεύει τόσο τις διατάξεις του ν. 3900/2010 όσο και τα δικόγραφα των αιτήσεων αναιρέσεως κατά τρόπο που επιτρέπει την εξέταση του βασίμου των λόγων αναιρέσεως οι οποίοι μπορεί να οδηγούν είτε στην απόρριψη είτε στην αποδοχή της αιτήσεως αναιρέσεως.

2. Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει διαπλάσσει το φίλτρο του 3900/2010 με ευελιξία με σκοπό την επί του βασίμου απάντηση σε λόγους αναιρέσεως που έχουν κριθεί από τη νομολογία, ανεξαρτήτως αν ο σχετικός ισχυρισμός περί παραδεκτού έχει προβληθεί με την προσήκουσα διατύπωση. Παράλληλα αντιμετώπισε και την ειδική περίπτωση των αορίστων νομικών εννοιών κατά τρόπο που να επιτρέπει τον έλεγχο των κρίσεων των διοικητικών δικαστηρίων στο πλαίσιο του φίλτρου. Στη συνέχεια παρατίθενται χαρακτηριστικά παραδείγματα από τη νομολογία:

α)“Σε περίπτωση ερμηνείας και εφαρμογής από τα δικαστήρια της ουσίας αορίστων νομικών εννοιών (όπως είναι π.χ. εύλογος χρόνος, αιτιώδης σύνδεσμος κ.ά.), εννοιών ζήτημα νομολογιακού προηγούμενου μπορεί να τεθεί μόνον εφόσον έχει αποφανθεί το Δικαστήριο σε υπόθεση με όμοια ή παρεμφερή νομικά και πραγματικά γεγονότα, διότι τότε και μόνον μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει επιλυθεί από το Συμβούλιο της Επικρατείας το ίδιο νομικό ζήτημα (ΣτΕ 37/2019, 3440/2017, 398/2016, 266, 3578, 4181, 4782-3, 4962-3/2014 κ.ά.). Στην προκειμένη, όμως, περίπτωση, με τον πιο πάνω λόγο αναιρέσεως δεν αμφισβητείται συγκεκριμένη ερμηνευτική κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου αναφορικά με την πιο πάνω αρχή (του ουσιαστικού δικαίου), παρά μόνο πλήσσεται κρίση στην οποία προέβη το δικάσαν διοικητικό εφετείο κατά την υπαγωγή του πραγματικού της υπόθεσης στην αρχή αυτή. Άλλωστε, οι αποφάσεις ΣτΕ Ολομ. 602/2003, 2034-2036/2011, τις οποίες επικαλείται το αναιρεσείον, έχουν εκδοθεί σε υποθέσεις, στις οποίες οι πραγματικές συνθήκες δεν ήταν ίδιες ούτε ουσιασδώς παρεμφερείς προς τα δεδομένα της ήδη κρινόμενης υπόθεσης, ώστε να μη θεμελιώνεται αντίθεση της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης προς αυτές”(ΣτΕ 1611/2020).

β) Με την απόφαση ΣτΕ 1044/2024 έγινε δεκτό ότι “Προς θεμελίωση του παραδεκτού της προβολής του λόγου αυτού διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι δεν υφίσταται νομολογία

³³. Khalfaoui κατά της Γαλλίας, υπ’ αρ. 34791/97, Beles και λοιποί κατά Τσεχίας, 12.11.2002.

που να αφορά την εσφαλμένη υπαγωγή του άρθρου 108 του Τελωνειακού Κώδικα, σε συνδυασμό με την Τ.3300/47/ 14.09.1984 υπουργική απόφαση, στα πραγματικά περιστατικά. Ωστόσο, ο ανωτέρω λόγος, **ανεξαρτήτως παραδεκτής προβολής του**, είναι απορριπτέος, ως αβάσιμος, δεδομένου ότι το ως άνω ζήτημα έχει ήδη επιλυθεί με αποφάσεις του Δικαστηρίου κατά τρόπο σύμφωνο με τα κριθέντα με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση (ΣτΕ 3626/2014 7μ. σκ. 6 και 7, 2546/2014 7μ. σκ. 5 και 6, 3163/2014 7μ. σκ. 5 και 6, 3162/2014 7μ. σκ. 5 και 7, 205/2021 σκ. 4 και 5, 3004-9/2020 σκ. 5 και 6, 3002-3/2020 σκ. 6 και 7, 2997-3001/2020 σκ. 5 και 6, 2996/2020 σκ. 6 και 7, 2995/2020 σκ. 5 και 6, 1419-20/2020 σκ. 4 και 5, 1241/2020 σκ. 6 και 7, 3651/2015 σκ. 5, 3486/2015 σκ. 5 και 6, 1186/2015 σκ. 4 και 5, 1003/2015 σκ. 5 και 6, 909/2015 σκ. 5 και 6, 589-90/2015 σκ. 5 και 6, 588/2015 σκ. 4 και 5, 3979/2014 σκ. 5 και 6, 3742/2014 σκ. 7 και 8 κ.ά.)”.

γ) Με την απόφαση 1079/2022 κρίθηκε ότι “Προς θεμελίωση του παραδεκτού των λόγων αναιρέσεως προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας που να έχει κρίνει *ad hoc* τα ανωτέρω νομικά ζητήματα, ήτοι του ορισμένου λόγου εφέσεως, με τον οποίο αμφισβητείται η εφαρμογή και ερμηνεία διατάξεως νόμου από το πρωτόδικο δικαστήριο, καθώς και το παραδεκτό λόγου εφέσεως, με τον οποίο αμφισβητείται η συνδρομή μέρους ή του συνόλου των προϋποθέσεων εφαρμογής διατάξεως, κατ’επίκληση της οποίας το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έκρινε το πρώτον ότι η αναιρεσίβλητη δεν υπάγεται στον ένδικο καταλογισμό.... ο λόγος αναιρέσεως είναι, **ανεξαρτήτως παραδεκτής προβολής του**, απορριπτέος ως αλυσιτελής, διότι ο σχετικός λόγος εφέσεως του Δημοσίου ήταν, σε κάθε περίπτωση, αβάσιμος. Τούτο δε, διότι, όπως έχει κριθεί (βλ. ΣτΕ 1148-1150/2020) η άνευ ανταλλάγματος παράδοση αγαθού, για το οποίο έχει διενεργηθεί έκπτωση φόρου εισροών εξομοιούνται προς παράδοση εξ επαχθούς αιτίας (με αποτέλεσμα να οφείλεται αντίστοιχος ΦΠΑ εκροών) μόνο αν το αγαθό διατίθεται για σκοπούς ξένους προς την επιχείρηση ή χρησιμοποιείται για ίδιες ανάγκες, η δε «ποσοτική έκπτωση σε είδος» συνιστά έκπτωση (άρθρο 19 παρ. 5 περ. α’ του Κώδικα Φ.Π.Α.), εφόσον οι εκπτώσεις αυτές έχουν πραγματοποιηθεί για εμπορικούς λόγους στο πλαίσιο ευρύτερης αμοτεροβαρούς σύμβασης με σκοπό τη μείωση του ανταλλάγματος· η διάταξη του άρθρου 30 παρ. 4 περ. β’ του Κώδικα Φ.Π.Α. δεν είναι εφαρμοστέα, μη καταλαμβάνουσα τις εκπτώσεις που χορηγούνται για λόγους εμπορικούς στον αγοραστή των οινοπνευματωδών ποτών, αλλά αφορά το δικαίωμα για έκπτωση φόρου, με τον οποίο έχουν επιβαρυνθεί οι δαπάνες για την αγορά οινοπνευματωδών ποτών που προορίζονται για την πραγματοποίηση μη φορολογητέων πράξεων”.

δ) Με την απόφαση ΣτΕ 836/2022 κρίθηκε ότι “Προς θεμελίωση του παραδεκτού της προβολής του λόγου αυτού κατά το άρθρο 53 παρ. 3 του π.δ. 18/1989 διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι δεν υφίσταται νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας επί του κρισίμου νομικού ζητήματος εάν, δηλαδή, κατ’εφαρμογή της νέας διατάξεως του άρθρου 5 παρ. 2 του Κ.Δ.Δ. το διοικητικό

δικαστήριο δεσμεύεται άνευ ετέρου από τις αμετάκλητες απαλλακτικές ποινικές αποφάσεις και δεν υποχρεούται να εκφέρει ιδία κρίση σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος αθωώθηκε λόγω αμφιβολιών. Ο λόγος αυτός, **ανεξαρτήτως παραδεκτού** προβολής του, είναι απορριπτέος ως αβάσιμος, δεδομένου ότι, όπως έχει ήδη κριθεί, η νέα διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδάφιο β' του Κ.Δ.Δ., ερμηνευόμενη στενά, έχει την έννοια ότι το διοικητικό δικαστήριο δεσμεύεται από αμετάκλητη, καταδικαστική ή αθωωτική, απόφαση ποινικού δικαστηρίου, μόνον αν η ποινική απόφαση αφορά στην ίδια παράβαση, ως ιστορικό γεγονός, με εκείνη που καταλογίσθηκε στον προσφεύγοντα με την ένδικη διοικητική πράξη, με την οποία του επιβλήθηκε διοικητική κύρωση (ΣτΕ 951/2018 7μ. σκ. 10, 2537/2020 σκ. 10)".

ε) Με την απόφαση ΣτΕ 2328/2021 κρίθηκε ότι "προβάλλεται (σελ. 17 του αναιρετηρίου) ότι έσφαλε το διοικητικό εφετείο που απέρριψε λόγο εφέσεως περί ελλείψεως προηγούμενης ακροάσεως ως απαραδέκτως προβληθέντα το πρώτον με δικόγραφο προσθέτων λόγων, ενώ, κατά την αναιρεσεύουσα, πρόκειται για λόγο που τα δικαστήρια της ουσίας οφείλουν να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως. Ο λόγος αυτός, **ανεξαρτήτως παραδεκτού της προβολής του....**, πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος, διότι, όπως κρίνεται παγίως (ΣτΕ 3490/2015, 921/2012 7μ., 3718/2003 7μ. κ.ά.), το γεγονός ότι το άρθρο 20 παρ. 2 του Συντάγματος, το οποίο επιβάλλει ως ουσιώδη τύπο εκδόσεως δυσμενούς για τον πολίτη διοικητικής πράξεως, την προηγούμενη ακρόασή του, δεν συνεπάγεται και υποχρέωση των δικαστηρίων να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως την τήρηση του τύπου αυτού από μέρους των διοικητικών αρχών. Και τούτο διότι υποχρέωση αυτεπάγγελτου ελέγχου επιβάλλεται στα δικαστήρια, κατά το άρθρο 93 παρ. 4 του Συντάγματος, μόνο σε σχέση με την συμφωνία του εφαρμοστέου, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, νόμου προς το Σύνταγμα, ζήτημα που αφορά στο κύρος του κανόνα δικαίου, όχι όμως και στο διαφορετικό ζήτημα της τηρήσεως των εφαρμοστέων συνταγματικών κανόνων κατά την έκδοση των διοικητικών πράξεων".

στ) Σύμφωνα με την απόφαση ΣτΕ 442/2021 "προς θεμελίωση του παραδεκτού του προβαλλόμενου λόγου διατυπώνεται ισχυρισμός περί ελλείψεως νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου και, εμμέσως, περί αντίθεσης στην «πάγια νομολογία του ΔΕΕ» με επίκληση των αποφάσεων Αφasia της 15.12.2011 και Lagura της 8.11.2012. Σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν στη σκέψη 8, ο προβαλλόμενος λόγος, **ανεξαρτήτως παραδεκτού**, πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος. Και τούτο διότι, η αναιρεσεύουσα, προκειμένου να εξαιρεθεί από τον εκ των υστέρων καταλογισμό του επίδικου δασμού σε βάρος της, περιορίζεται σε επίκληση σφάλματος των αρχών εξαγωγής χωρίς, όμως, να προβάλει συγχρόνως και ότι επέδειξε, εν προκειμένω, την επιβαλλόμενη από τις περιστάσεις επιμέλεια προς διακρίβωση της αξιοπιστίας του αντισυμβαλλομένου της εξαγωγέα λαμβάνοντας τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα για να προφυλαχθεί από τους κινδύνους μιας μη έγκυρης συναλλαγής....".

ζ) Με την απόφαση ΣτΕ 2645/2020 κρίθηκε ότι: “ Προς θεμελίωση του παραδεκτού του λόγου αυτού προβάλλεται ότι δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για το νομικό ζήτημα εάν η παραγραφή της διάταξης του άρθρου 75 παρ. 6 του ν. 3669/2008 αφορά και εφαρμόζεται στην ευθύνη του εργολάβου από την κατασκευή και όχι στην απαίτηση του εργολάβου από πιστοποιημένο λογαριασμό, ο οποίος αποτελεί οριστική εκκαθάριση απαίτησης. Ο ισχυρισμός, όμως, αυτός είναι απορριπτέος ως αβάσιμος δεδομένου ότι, πέραν του ότι στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση δεν διαλαμβάνεται κρίση περί συνδυαστικής ερμηνείας των άρθρων.... πάντως με τις 1530-1/2016 αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, τις οποίες επικαλείται, άλλωστε, η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, έχει ήδη κριθεί, καθ’ ερμηνεία των διατάξεων... ότι η αξίωση του εργολάβου για την καταβολή της, κατά τη σύμβαση, οφειλόμενης αμοιβής του υπόκειται σε πενταετή παραγραφή που αρχίζει από το τέλος του έτους, κατά τα οποία συνετελέσθη η οριστική παραλαβή του έργου... Εν όψει δε της ως άνω νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας ο ισχυρισμός περί ύπαρξης αντίθετης νομολογίας που προεβλήθη από τον αναιρεσείοντα Δήμο με το υπόμνημά του προ της συζήτησης κατ’ επίκληση της 557/2018 απόφασης του Διοικητικού Εφετείου Πατρών είναι απορριπτέος σε κάθε περίπτωση,**ανεξαρτήτως παραδεκτού** της κατά τα ανωτέρω προβολής του”.

η) Με την απόφαση ΣτΕ 1862/2020 κρίθηκε ότι: “Προς θεμελίωση του παραδεκτού του λόγου, η αναιρεσείουσα επικαλείται ότι «δεν υπάρχει αντίθετη *ad hoc* απόφαση του ΣτΕ, άλλως (ότι) η κρίση της αναιρεσιβαλλομένης ευρίσκεται σε ευθεία αντίθεση με τα γενόμενα δεκτά από το ΣτΕ με την υπ’ αριθμ. 3988/2012 απόφαση της Ολομέλειας». **Ανεξαρτήτως παραδεκτού** της προβολής του, (δεδομένου ότι ήδη κατά το χρόνο ασκήσεως της κρινόμενης αιτήσεως -20.5.2016- υπήρχαν οι κατωτέρω μνημονευόμενες αποφάσεις του Δικαστηρίου που επέλυαν το εν προκειμένω τιθέμενο νομικό ζήτημα), ο λόγος αυτός πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος. Και τούτο διότι, η προαναφερθείσα κρίση του δικάσαντος διοικητικού εφετείου είναι σύμφωνη με την διαμορφωθείσα νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο έχει κρίνει ότι....”.

θ) Σύμφωνα με την απόφαση ΣτΕ 2795/2018 “η εν λόγω αίτηση ασκήθηκε μεν παραδεκτώς, ο λόγος, όμως, αναιρέσεως, με τον οποίο προβάλλεται ότι η ως άνω απαλλαγή καλύπτει μόνον τους επίγειους κοινοχρήστους χώρους, όχι δε και το υπέδαφος, είναι, κατά τα εκτεθέντα στην προηγούμενη σκέψη, απορριπτέος ως αβάσιμος. Εξάλλου, τα προβαλλόμενα το πρώτον με το κατατεθέν κατά την συζήτηση της υποθέσεως στο ακροατήριο υπόμνημα περί του ότι η τυχόν απαλλαγή της αναιρεσίβλητης καλύπτει “μόνον τα των εργασιών εγκαταστάσεως και συντηρήσεως των υπογείων δικτύων από τις εταιρείες φυσικού αερίου, όχι δε την διαρκή και μόνιμη χρήση του υπεδάφους, όπως εν προκειμένω συμβαίνει με τους υπόγειους αγωγούς που εγκατέστησε η υπόχρεη εταιρεία και οι οποίοι διέρχονται μέσα από το υπέδαφος των κοινοχρήστων χώρων του Δήμου”, **ανεξαρτήτως παραδεκτού**, είναι απορριπτέα προεχόντως ως αβάσιμα, δεδομένου ότι, όπως

προκύπτει από το ίδιο το γράμμα της διατάξεως του άρθρου 7 του ν. 2364/1995, η επίμαχη απαλλαγή καλύπτει όχι μόνον την πρόσκαιρη αλλά και την διαρκή χρήση του υπεδάφους προς τον σκοπό όχι μόνον εγκαταστάσεως αλλά και διαρκούς συντηρήσεως των υπογείων δικτύων διανομής φυσικού αερίου”.

3. Περαιτέρω το Δικαστήριο εξετάζει τον ισχυρισμό περί ελλείψεως νομολογίας και τον απορρίπτει με ρητές σκέψεις οι οποίες παραπέμπουν και παραθέτουν τη νομολογία που έχει λύσει τα κρίσιμα νομικά ζητήματα είτε ρητώς είτε εμμέσως με ερμηνεία των σχετικών διατάξεων.

Προς την κατεύθυνση αυτή αναφέρεται ενδεικτικά η απόφαση ΣτΕ 2050/2024 η οποία έκρινε ότι: **“από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας που υπήρχε πριν την άσκηση της υπό κρίση αιτήσεως, σχετικά με την έννοια των εφαρμοστέων εν προκειμένω διατάξεων.. συνάγεται ότι έχει κριθεί εμμέσως πλην σαφώς, ότι αυτές δεν αντιβαίνουν στο Σύνταγμα (βλ. ενδεικτικά ΣτΕ 661/2020, 1884/2018, 3260/2017 κ.ά). Η παγιωμένη αυτή νομολογία επιβεβαιώθηκε και με αποφάσεις του Δικαστηρίου με τις οποίες κρίθηκε, ομοίως εμμέσως πλην σαφώς, δια της αδιάλειπτης και ανεπιφύλακτης εφαρμογής των ανωτέρω διατάξεων, ότι αυτές δεν αντίκεινται στο Σύνταγμα (βλ. ΣτΕ 2607/2018 και 2111/2018, με τις οποίες ερμηνεύονται οι διατάξεις.... και υπό το φως των άρθρων 78, 4 παρ. 5 και 20 παρ. 1 του Συντάγματος). Συνεπώς, εφόσον υφίσταται νομολογία, ο προβαλλόμενος ισχυρισμός περί έλλειψης νομολογίας ως προς τα τιθέμενα ζητήματα συνταγματικότητας των ανωτέρω διατάξεων είναι απορριπτέος ως αβάσιμος (ΣτΕ 953/2022 σκ. 13 ad hoc, πρβλ. ΣτΕ 1884/2018 σκ. 7, 661/2020 σκ. 8, πρβλ. και ΣτΕ 2402/2016 σκ. 8, 2175/2017 σκ. 6, καθώς και ΣτΕ 2692-2699/2019), αφού τα τιθέμενα με τους λόγους αυτούς νομικά ζητήματα έχουν ήδη κριθεί σιωπηρώς (πρβλ. ΣτΕ 1108, 495-496/2020, 1775/2019, 714, 33/2018, 2686, 1264, 818-819/2019, 2598-2599/2015 επταμ., 2651/2015, 1041/2014)”.**

4. Στο πλαίσιο της διαπλαστικής ερμηνείας του ν. 3900/2010 το Δικαστήριο απαντά επί του βασίμου των λόγων αναιρέσεως και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο αναιρεσείων επικαλείται έλλειψη νομολογίας η οποία (έλλειψη) δεν συντρέχει κατά το χρόνο συζήτησης της υπόθεσης διότι έχουν δημοσιευτεί αποφάσεις που επιλύουν τα κρίσιμα νομικά ζητήματα. Το Δικαστήριο παραθέτει τη νεότερη νομολογία και επί τη βάσει αυτής κρίνεται η τύχη της αιτήσεως αναιρέσεως. Και η στάση αυτή του Δικαστηρίου έχει διαμορφωθεί ανεξαρτήτως της δυνατότητας που παρέχεται στον αιτούντα με τις διατάξεις του ν. 4446/2016 να συμπληρώσει με υπόμνημα τη νεότερη νομολογία που έχει εν τω μεταξύ παραχθεί.

Για την ως άνω στάση του Δικαστηρίου υπάρχει πλήθος αποφάσεων, μεταξύ των οποίων η ΣτΕ 1944/2024 που έκρινε πρώτα ως παραδεκτό τον ισχυρισμό περί ελλείψεως νομολογίας, κατά το χρόνο άσκησης της αιτήσεως αναιρέσεως, και στη συνέχεια

απέρριψε το λόγο αναιρέσεως ως αβάσιμο λόγω της μεταγενέστερης, της αιτήσεως αναιρέσεως, νομολογίας. Ειδικότερα “με την κρινόμενη αίτηση προβάλλεται ότι η ανωτέρω κρίση της αναιρεσιβαλλομένης είναι εσφαλμένη, διότι εφόσον ο αναιρεσιβλήτος δεν αμφισβήτησε με συγκεκριμένο ισχυρισμό την ιδιότητά του ως μέλους (ταμία) του ΔΣ του Συνεταιρισμού, το οποίο είναι εντεταλμένο από το νόμο να εκπροσωπεί συλλογικά το Συνεταιρισμό, ούτε ισχυρίστηκε ότι η εξουσία αυτή του ως άνω συλλογικού οργάνου είχε ανατεθεί βάσει του καταστατικού ή με απόφαση του οργάνου αυτού σε άλλο πρόσωπο, μέλος του ΔΣ ή τρίτον, η φορολογική αρχή δεν είχε υποχρέωση προκειμένου να επιβάλει τα ένδικα μέτρα σε βάρος του αναιρεσιβλήτου να εξετάσει τα ανωτέρω ζητήματα, τα οποία μόνο κατ’ένσταση του αναιρεσιβλήτου μπορούν να προβληθούν και εξεταστούν. **Λαμβανομένου υπόψη ότι επί του ζητήματος που τίθεται με τον λόγο αναιρέσεως, όπως βασίμως προβάλλεται, δεν υπήρχε νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά τον χρόνο ασκήσεως της κρινόμενης αίτησης, ο λόγος αναιρέσεως προβάλλεται παραδεκτός.** Σύμφωνα, όμως, με όσα εκτίθενται στην τρίτη σκέψη, νομίμως έκρινε το δικαστήριο της ουσίας ότι κατά παράβαση των ανωτέρω διατάξεων η φορολογική αρχή επέβαλε σε βάρος του αναιρεσιβλήτου τα ένδικα μέτρα λόγω της ιδιότητάς του (κατά τον χρόνο του ελέγχου) ως ταμία του συνεταιρισμού, χωρίς να διερευνήσει εάν, κατά τον κρίσιμο χρόνο τελέσεως της φοροδιαφυγής, είχε ασκήσει συγκεκριμένα καθήκοντα διοικήσεως ή διαχειρίσεως του συνεταιρισμού, **τα δε περί του αντιθέτου προβαλλόμενα είναι απορριπτέα ως αβάσιμα”.**

Στο πλαίσιο αυτό το Δικαστήριο προχωρεί και στην αποδοχή της αιτήσεως αναιρέσεως. Συγκεκριμένα, εξετάζει τον ισχυρισμό περί ελλείψεως νομολογίας και όταν αυτή δημιουργήθηκε μετά την άσκηση της αιτήσεως αναιρέσεως, την αξιοποιεί αυτεπαγγέλτως για να οδηγηθεί ακόμα και στην αποδοχή του ενδίκου μέσου. Παράδειγμα η ΣτΕ 1194/2024 σύμφωνα με την οποία: “**ο προβαλλόμενος ισχυρισμός περί έλλειψης νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας ως προς το τιθέμενο με τον εξεταζόμενο λόγο αναιρέσεως νομικό ζήτημα του αν, κατά την έννοια των άρθρων 50 και 63 του Κ.Φ.Δ. και 64 του Κ.Δ.Δ., οι απεριορίστως, αλληλεγγύως και εις ολόκληρον ευθυνόμενοι κατά νόμον (άρθρο 22 ΕμπΝ, β.δ. της 19.4/1.5.1835) για την καταβολή των φορολογικών οφειλών ομόρρυθμης εταιρίας εταίροι νομιμοποιούνται προς άσκηση προσφυγής (ατομικώς) κατά της απόρριψης της ενδικοφανούς προσφυγής τους (άρθρο 70B Κ.Φ.Ε.) κατά των εκδοθεισών σε βάρος του νομικού προσώπου καταλογιστικών πράξεων, είναι βάσιμος, διότι, κατά τον κρίσιμο χρόνο άσκησης της υπό κρίσης αιτήσεως, πράγματι δεν υφίστατο σχετική νομολογία του Δικαστηρίου.** Συνεπώς, ο λόγος αναιρέσεως προβάλλεται παραδεκτός....Όπως δε κρίθηκε ήδη, η εν λόγω κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου είναι εσφαλμένη. Ως εκ τούτου, **πρέπει να γίνει δεκτή η κρινόμενη αίτηση,** και καθ’ο μέρος ασκείται από τους λοιπούς αναιρεσιδόντες, να αναιρεθεί κατά το

ίδιο μέρος η αναιρεσιβαλλομένη και να παραπεμφθεί η υπόθεση, που χρήζει διευκρίνισης ως προς το πραγματικό, στο δικάσαν δικαστήριο για νέα νόμιμη κρίση”.

5. Επίσης το Δικαστήριο κρίνει τον ισχυρισμό περί αντιθέσεως σε νομολογία του αναδεικνύοντας την έμμεση πλην σαφή κρίση του δικαστηρίου που εξέδωσε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση. Παράδειγμα η απόφαση ΣτΕ 1516/2024 με την οποία κρίθηκε: *“Από τα ανωτέρω εκτεθέντα συνάγεται έμμεση, πλην σαφής κρίση του δικάσαντος διοικητικού δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία, για την εφαρμογή της αρχής ne bis in idem αρκεί η προβολή του σχετικού λόγου έστω και με το υπόμνημα που κατατίθεται μετά τη συζήτηση της προσφυγής. Η κρίση όμως αυτή έρχεται σε αντίθεση προς τη δημοσιευθείσα προ της ασκήσεως της κρινόμενης αιτήσεως 439/2019 απόφαση του Β΄ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπως βασίμως προβάλλει το αναιρεσείον Δημόσιο. Βάσει των ανωτέρω, ο υπό κρίση λόγος αναιρέσεως προβάλλεται παραδεκτός, είναι δε και βάσιμος”.*

6. Το Δικαστήριο συχνά προχωρεί και σε ερμηνεία του δικογράφου της αιτήσεως αναιρέσεως προκειμένου να εξαντλήσει όλες τις δυνατότητες προσέγγισης του νομικού ζητήματος.

Παράδειγμα η ΣτΕ 1770/2024 που δέχθηκε ότι: *“ Με το εν λόγω (εισαγωγικό) δικόγραφο, εντούτοις, το οποίο εξαντλείται στην προβολή των ως άνω λόγων αναιρέσεως, δεν προτείνεται κανένας αυτοτελής ισχυρισμός με το περιεχόμενο της παρ. 3 του άρθρου 53 του π.δ/τος 18/1989, ήτοι ισχυρισμός περί ύπαρξης αντίθετης νομολογίας ή έλλειψης νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας επί συγκεκριμένου νομικού ζητήματος, ούτε μπορεί, εν όψει της αδυναμίας αυτεπάγγελτης έρευνας της συνδρομής λόγων που θεμελιώνουν το παραδεκτό της αίτησης αναιρέσεως, να συναχθεί τέτοιος ισχυρισμός καθ’ ερμηνεία του όλου περιεχομένου του εισαγωγικού δικογράφου, με το οποίο, άλλωστε, ουδεμία ευθεία ή έμμεση αναφορά γίνεται στις δικονομικές ρυθμίσεις που εισήχθησαν με τον ν. 3900/2010 (πρβλ. ΣτΕ 786/2021, 468/2021, 1708/2020, 179/2020, 2786/2017, 2652/2015). Τέτοιος ισχυρισμός δεν μπορεί να συναχθεί ούτε από την παράθεση, στο πλαίσιο ανάπτυξης του πρώτου λόγου αναιρέσεως, ως σχετική νομολογία (εντός παρένθεσης), αποφάσεων του Συμβουλίου της Επικρατείας, διότι η επίκληση των αποφάσεων αυτών -με τις οποίες, άλλωστε, δεν αντιμετωπίζονται τα νομικά ζητήματα”.*

Προς την ίδια κατεύθυνση της ερμηνείας του δικογράφου, με την οποία εντέλει εξετάζεται και το βάσιμο του λόγου αναιρέσεως, κινείται η ΣτΕ 1684/2024 σύμφωνα με την οποία: *“καθ’ ερμηνεία του δικογράφου, με την κρινόμενη αίτηση προβάλλεται, περαιτέρω, ότι.... όπως εσφαλμένως εξέλαβε το δικάσαν διοικητικό εφετείο.... Ανεξαρτήτως αν το ζήτημα που ανακύπτει στο πλαίσιο εξέτασης του λόγου στοιχεί σε ρητή ή εμμέσως συναγόμενη ερμηνευτική*

κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου, ενώπιον του οποίου η αναιρεσείουσα δεν είχε θέσει αντίστοιχο ζήτημα, ο υπό εξέταση λόγος αναιρέσεως είναι απορριπτέος ως αβάσιμος”.

Επίσης με την ΣτΕ 1525/2024 κρίθηκε ότι: “Προς θεμελίωση, εξάλλου, του παραδεκτού του ως άνω λόγου αναιρέσεως, προβάλλεται, **καθ’ ερμηνεία του δικογράφου**, ότι δεν υφίσταται νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας επί του τιθέμενου με αυτόν ζητήματος. Σε κάθε δε περίπτωση, προβάλλεται αντίθεση της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης προς την 2326/2017 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας....λαμβανομένου υπόψη ότι **επί του ανωτέρω ζητήματος πράγματι δεν υφίστατο νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά τον κρίσιμο χρόνο της άσκησης της υπό κρίση αιτήσεως**, ο λόγος αναιρέσεως προβάλλεται παραδεκτός.”

Με την 1196/2024 κρίθηκε ότι: “ Προς θεμελίωση του παραδεκτού του εξεταζόμενου λόγου, προβάλλεται, **καθ’ ερμηνεία του δικογράφου της υπό κρίση αιτήσεως**, ότι επί του τιθέμενου ζητήματος δεν υπάρχει νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας....ο προβαλλόμενος ισχυρισμός περί έλλειψης νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας ως προς το τιθέμενο με τον εξεταζόμενο λόγο αναιρέσεως νομικό ζήτημα του αν.... **είναι βάσιμος, διότι, κατά τον κρίσιμο χρόνο άσκησης της υπό κρίσης αιτήσεως, πράγματι δεν υφίστατο σχετική νομολογία του Δικαστηρίου**. Συνεπώς, ο λόγος αναιρέσεως προβάλλεται παραδεκτός. Όπως δε κρίθηκε ήδη, η εν λόγω κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου είναι εσφαλμένη.... Ως εκ τούτου, **πρέπει να γίνει δεκτή η κρινόμενη αίτηση**.. να αναιρεθεί κατά το ίδιο μέρος η αναιρεσιβαλλομένη”.

Δ.Προβληματισμοί σε σχέση με την απόφαση του ΕΔΔΑ Kress κατά Γαλλίας και την μετατροπή της εισήγησης σε έκθεση του εισηγητή-δικαστή

1.Το ΕΔΔΑ στην απόφαση Kress κατά Γαλλίας (7.6.2001) επέλυσε το ζήτημα της συμμετοχής του Κυβερνητικού Επιτρόπου στην εκδίκαση υποθέσεων ενώπιον του γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία συνίσταται στην ανάγνωση εισήγησης που λαμβάνει θέση επί των αναφευομένων νομικών και πραγματικών ζητημάτων στις κρινόμενες υποθέσεις και στη συνέχεια λαμβάνει μέρος στη διάσκεψη του δικαστηρίου που διεξάγεται με βάση της αρχή της μυστικότητας. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπάρχει παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, διότι η δημόσια έκφραση γνώμης περί απόρριψης ή αποδοχής του ενδίκου βοηθήματος θα μπορούσε να θεωρηθεί από τα διάδικα μέρη ως τοποθέτηση του Κυβερνητικού Επιτρόπου υπέρ ενός και κατά του άλλου των διαδίκων.Κατά το ΕΔΔΑ η δημόσια τοποθέτηση του Κυβερνητικού Επιτρόπου δημιουργεί την αίσθηση της ανισότητας στα διάδικα μέρη, καθώς στο τέλος της επ’ ακροατηρίου συζήτησης δίδεται η εντύπωση ότι η μυστική διάσκεψη των μελών του δικαστηρίου που ακολουθεί, επηρεάζεται από τις θέσεις που διατυπώθηκαν δημόσια από τον Κυβερνητικό Επίτροπο. Η σκέψη

αυτή του ΕΔΔΑ δεν υποδηλώνει, όπως ρητά σημειώνεται, αμφισβήτηση της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας του Κυβερνητικού Επιτρόπου, αλλά στηρίζεται στην αυξανόμενη ευαισθησία της κοινής γνώμης για τη δίκαιη κρίση των υποθέσεων από τη δικαιοσύνη και την ολοένα και μεγαλύτερη σημασία του τρόπου που φαίνεται προς τα έξω η λειτουργία των δικαστηρίων. Γι' αυτό τον λόγο, όταν ο Κυβερνητικός Επίτροπος εισηγείται την αποδοχή ή την απόρριψη ενός ενδίκου βοηθήματος εμφανίζεται, αντικειμενικά, ως σύμμαχος ή αντίπαλος των διαδίκων ανάλογα με τη θέση που λαμβάνει και του δίδεται η δυνατότητα, συμμετέχοντας στη διάσκεψη, να αναπτύξει έτι περαιτέρω τις απόψεις του χωρίς φόβο και αντίκρουση από τα μέρη. Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι στην κρινόμενη υπόθεση δεν τέθηκε το ζήτημα της συμμετοχής του Κυβερνητικού Επιτρόπου ως αναγκαίο στοιχείο για τη διασφάλιση της ενότητας της νομολογίας ή της συμβολής στην τελική σύνταξη της απόφασης, όπως στις υποθέσεις του Βελγίου και της Πορτογαλίας (Vermeulen κατά Βελγίου, 20.2.1996, Lobo Machado κατά Πορτογαλίας, 20.2.1996). Και τούτο διότι είναι ξεκάθαρο από τις εξηγήσεις της κυβέρνησης ότι η παρουσία του Κυβερνητικού Επιτρόπου δικαιολογείται από το γεγονός ότι είναι το τελευταίο πρόσωπο που έχει μελετήσει την υπόθεση και είναι σε θέση να δώσει απαντήσεις στις ερωτήσεις των μελών του δικαστηρίου κατά τη διάρκεια της διάσκεψης. Το ΕΔΔΑ σταθμίζοντας τα δεδομένα έκρινε ότι το όφελος από τη νομική βοήθεια που προσφέρει ο Κυβερνητικός Επίτροπος στο δικαστήριο έχει πολύ μικρότερη αξία από τις εγγυήσεις που πρέπει να έχουν οι διάδικοι ότι ο Κυβερνητικός Επίτροπος δεν επηρεάζει την έκβαση της υπόθεσης. Το ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε την ως άνω προσέγγιση λαμβάνοντας υπόψη ότι στο ΔΕΕ ο Γενικός Εισαγγελέας παρότι πλησιάζει πολύ στο μοντέλο του Κυβερνητικού Επιτρόπου δεν συμμετέχει στη διάσκεψη.

2. Επί τη βάση της ως άνω νομολογίας του ΕΔΔΑ η διοικητική Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας, με την απόφαση 4/2010, έκανε δεκτή πρόταση της Επιτροπής υπό τον αντιπρόεδρο Φ. Αρναούτογλου, που είχε συσταθεί για να μελετήσει μεταβολές στη νομοθεσία περί Συμβουλίου της Επικρατείας, σύμφωνα με την οποία: «Αντί εισήγησης επί της υπόθεσης, ο εισηγητής πρέπει να καταθέτει έκθεση που να περιλαμβάνει σύντομο ιστορικό και τα ζητήματα που ανακύπτουν, περιλαμβανομένων και των αυτεπάγγελτα εξεταστέων, χωρίς να παίρνει θέση επ' αυτών. Σε περίπτωση, όμως, που ανακύψει στην διάσκεψη ζήτημα που δεν είχε περιληφθεί στην έκθεση, να εκδίδεται υποχρεωτικά αναβλητική απόφαση». Η Ολομέλεια δέχθηκε ότι ο εισηγητής δεν πρέπει να καταθέτει εισήγηση, η δημοσιοποίηση της οποίας τον κάνει να φαίνεται σαν να παίρνει το μέρος του ενός των διαδίκων και να μην έχει στο εξής έναντι αυτών την ουδετερότητα που χρειάζεται, με αποτέλεσμα να τον καθιστά στόχο, όταν, μάλιστα, πρόκειται περί Συμβούλου σε πενταμελή σύνθεση, της μιας από τις τρεις αποφασιστικές ψήφους στην σύνθεση που είναι ο κανόνας στο Δικαστήριο. Κατόπιν αυτού, η Ολομέλεια πρότεινε την αντικατάσταση των

παραγράφων 1 και 4 του άρθρου 22 του π.δ. 18/1989. Οι προτάσεις έγιναν δεκτές και ενσωματώθηκαν στις διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 6 ν. 3900/2010 οι οποίες άρχισαν να ισχύουν από 1.1.2011. Σημειωτέον ότι κατά το άρθρο 16 του Κανονισμού του Δικαστηρίου η προεισήγηση που συντάσσει ο βοηθός εισηγητής της υπόθεσης αποτελεί εσωτερικό έγγραφο που απευθύνεται στον εισηγητή της υπόθεσης, αποσκοπεί στην προκαταρκτική έρευνα των νομικών και πραγματικών ζητημάτων και περιέχει διατύπωση αιτιολογημένης γνώμης επ' αυτών, όμως το κείμενο της προεισήγησης δεν γνωστοποιείται στους διαδίκους.

3. Η μεταβολή της εισήγησης σε έκθεση έχει δυσχεράνει την απόδοση του Συμβουλίου της Επικρατείας και έχει μειώσει το βάθος της επιχειρηματολογίας των διαδίκων. Και τούτο διότι ο δικαστής που συνέτασσε εισήγηση λαμβάνοντας θέση επί της υποθέσεως, υπό το προηγούμενο καθεστώς, είχε εμβαθύνει στην υπόθεση και το κείμενο που κατέθετε στη γραμματεία ήταν απόρροια προσεκτικής και συστηματικής μελέτης των αναφευομένων ζητημάτων. Τούτο παρείχε τη δυνατότητα στους διαδίκους να επιχειρηματολογήσουν σε βάθος αναδεικνύοντας πτυχές της υπόθεσης τις οποίες ο εισηγητής-δικαστής είχε αξιολογήσει, ενδεχομένως, διαφορετικά. Η έκθεση είναι ένα κείμενο που δεν προσφέρεται για αναλυτικές προσεγγίσεις από μέρους των διαδίκων, ενώ και ο συντάκτης της δεν είναι βέβαιο ότι έχει διαβάσει την υπόθεση με την απαιτούμενη προσοχή και επιμέλεια, δεδομένου ότι δεν είναι υποχρεωμένος να παραθέτει τις σκέψεις του προκειμένου να δοκιμαστούν στο ακροατήριο. Με βάση την εμπειρία της τελευταίας δεκαπενταετίας η ως άνω νομολογία του ΕΔΔΑ δεν συμβάλλει στην ποιοτική απονομή της δικαιοσύνης και, κατά μια άποψη, το ζήτημα της αμεροληψίας θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί με την εκ του νόμου υποχρέωση του εισηγητή – δικαστή να διατυπώνει επιφύλαξη για την οριστικοποίηση της γνώμης του μετά την ακρόαση των διαδίκων και την υποβολή υπομνημάτων.

Ε. Προβληματισμοί σε σχέση με την απόφαση του ΕΔΔΑ Τσιώλης κατά Ελλάδος

1. Στην υπόθεση του ΕΔΔΑ Τσιώλης κατά Ελλάδας το Δικαστήριο του Στρασβούργου δέχεται στη σκέψη 72 ότι: *“Ωστόσο, δεν καθόρισε [η κυβέρνηση] πώς ο προσφεύγων θα έπρεπε να έχει εντοπίσει τη νομολογία σχετικά με το ίδιο νομικό ζήτημα, όταν οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων, και κυρίως των διοικητικών δικαστηρίων, δεν δημοσιεύονταν σε κανένα επίσημο περιοδικό ή σε καμία προσβάσιμη βάση δεδομένων στην οποία ο προσφεύγων ή ο δικηγόρος του είχε πρόσβαση. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας, ερμηνεύοντας την επίμαχη απαίτηση χωρίς να λάβει υπόψη τα πρακτικά εμπόδια που αντιμετώπισε ο προσφεύγων κατά την πρόσβαση στην εθνική νομολογία, υιοθέτησε μια τυπολατρική προσέγγιση κατά την εφαρμογή των διαδικαστικών απαιτήσεων και κατά τον τρόπο με τον οποίο απέρριψε τον τρίτο λόγο αναιρέσεως του*

προσφεύγοντος. Η προσέγγιση αυτή δεν έχει αποδειχθεί ότι είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της ασφάλειας δικαίου ή της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και πρέπει να θεωρηθεί υπερβολικά τυπολατρική”.

Περαιτέρω το ΕΔΔΑ στη σκέψη 79 δέχεται “Το Δικαστήριο υπογραμμίζει εν προκειμένω ότι οι αποφάσεις που εξέδωσε η διοικητική δικαιοσύνη δεν δημοσιεύθηκαν σε κανένα επίσημο περιοδικό ή σε καμία προσβάσιμη βάση δεδομένων που να περιέχει το σύνολο της νομολογίας στην οποία ο προσφεύγων ή ο δικηγόρος του είχε πρόσβαση. Αυτό θα δυσχέραινε σημαντικά την ικανότητά του να βρει σχετική νομολογία, ακόμη και αν ο προσφεύγων εκπροσωπούταν από δικηγόρο. Το να θεωρηθεί ότι ο ισχυρισμός αυτός δεν διατυπώθηκε με παραδεκτό τρόπο και να αναμένεται από τον προσφεύγοντα να έχει τεκμηριώσει περαιτέρω το επιχείρημά του ότι δεν υπάρχει σχετική νομολογία δεν είναι μόνο παράλογο, αλλά αποτελεί και δυσανάλογη επιβάρυνση για τον ίδιο”.

Επίσης το ΕΔΔΑ δέχεται στη σκέψη 70 ότι: “Δεν είναι καθήκον του Δικαστηρίου να εξετάσει αν ο ισχυρισμός αυτός ήταν βάσιμος. Εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια να κρίνουν ζητήματα τέτοιας φύσης. Το Δικαστήριο περιορίζεται να παρατηρήσει ότι δεν είναι αναγκαίο να διεξαχθεί μια τέτοια εξέταση προκειμένου να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι ισχυρισμοί -ιδίως εκείνοι που αφορούν τις αποφάσεις του Δικαστηρίου που επικαλείται ο προσφεύγων- ήταν σε κάθε περίπτωση συναφείς (βλ., *mutatis mutandis*, Nikolay Genov κατά Βουλγαρίας, αριθ. 7202/09, § 29, 13 Ιουλίου 2017, και Ruiz Torija κατά Ισπανίας, 9 Δεκεμβρίου 1994, § 30, σειρά Α αριθ. 303-Α). Σύμφωνα με το Άρθρο 91 του Ν. 2362/1995, η πενταετής παραγραφή των αξιώσεων κατά του Δημοσίου αρχίζει από το τέλος του οικονομικού έτους κατά το οποίο οι αξιώσεις αυτές γεννήθηκαν και κατέστησαν δικαστικώς επιδιώξιμες (βλ. σκέψη 33 ανωτέρω). Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκρινε ότι η αξίωση του προσφεύγοντος για αποζημίωση γεννήθηκε -ελλείψει ειδικής διάταξης για περιπτώσεις όπως η παρούσα υπόθεση - μετά την παρέλευση «εύλογου χρόνου» από την επιβολή του προαναφερθέντος περιοριστικού μέτρου (βλ. σκέψεις 11-12 ανωτέρω). Προφανώς, αυτός ο «εύλογος χρόνος» μετά τον οποίο θεωρήθηκε ότι γεννήθηκε η απαίτηση, επηρέασε την έναρξη της προθεσμίας παραγραφής. Η ακριβής διάρκεια αυτού του «εύλογου χρόνου» δεν ορίζεται σε καμία νομική διάταξη, αλλά καθορίστηκε δικαστικά σε πέντε έτη. Θα μπορούσε εύλογα να υπόκειται σε διαφορετικές ερμηνείες. Από την άλλη πλευρά, οι προαναφερθείσες υποθέσεις Κοκκίνης και Ρεβελιώτης αφορούσαν επί της ουσίας το ίδιο νομικό ζήτημα, καθόσον αφορούσαν την ανάγκη να ορίζεται σαφώς η αφετηρία των προθεσμιών παραγραφής και να συνδέεται με συγκεκριμένα και αντικειμενικά πραγματικά περιστατικά και όχι να εξαρτάται από τυχαία και απρόβλεπτα γεγονότα - έστω και αν το Δικαστήριο είχε αποφανθεί για διαφορετικά είδη απαιτήσεων και καταστάσεων στις υποθέσεις αυτές” (υπογράμμιση δική μου).

3. Το άρθρο 100 παρ. 5 του Συντάγματος ορίζει ότι όταν Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Αρείου Πάγου ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου κρίνει διάταξη τυπικού νόμου αντισυνταγματική παραπέμπει υποχρεωτικά το ζήτημα στην οικεία ολομέλεια, εκτός αν αυτό έχει κριθεί με προηγούμενη απόφαση της Ολομέλειας ή του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρου αυτού. Κατά την έννοια της διάταξης αυτής, δεν επιβάλλεται η παραπομπή από Τμήμα στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου του ζητήματος της συνταγματικότητας διάταξης τυπικού νόμου όταν η Ολομέλεια ή το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει για την συνταγματικότητα άλλης μεν διάταξης τυπικού νόμου, πλην ταυτόσημης κατά περιεχόμενο με την εφαρμοστέα, ώστε στην περίπτωση αυτή να πρόκειται αναμφίβολα για το ίδιο κατ' ουσία νομικό ζήτημα (ΣτΕ 1763/2021, 678/2017 επταμ., 112/2016 επταμ., 1476/2004 Ολομ., κ.ά.).

4. Σε σχέση με την παρατεθείσα σκέψη 70 της απόφασης Τσιώλης κατά Ελλάδος λεκτέα τα εξής: Η διάρθρωση του Συμβουλίου της Επικρατείας σε Τμήματα δεν έχει μόνο ένα τυπικά οργανωτικό χαρακτήρα αλλά αντανάκλα και το γεγονός της εξειδίκευσης των δικαστών σε συγκεκριμένους τομείς της νομοθεσίας. Άλλωστε το κριτήριο του νόμου για την διάρθρωση των Τμημάτων είναι η αρμοδιότητά τους επί ορισμένης αυτοτελούς νομοθετικής ύλης. Έτσι, το Α' Τμήμα είναι αρμόδιο για την επίλυση διαφορών στην κοινωνικοασφαλιστική νομοθεσία, το Β' Τμήμα στη φορολογική νομοθεσία, το Γ' Τμήμα στην υπαλληλική νομοθεσία, το Ε' Τμήμα στην περιβαλλοντική νομοθεσία, το ΣΤ Τμήμα στις διαφορές από δημόσιες συμβάσεις και στη νομοθεσία για τα μισθολογικά, ενώ το Δ' Τμήμα είναι αρμόδιο για διαφορές που δεν υπάγονται σε άλλα Τμήματα. Η κρίση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Τσιώλης έκρινε ότι στην εξεταζόμενη απόφαση το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν δέχθηκε ότι αποτελεί όμοιο νομικό ζήτημα το ανακύψαν στη συγκεκριμένη υπόθεση με εκείνο που κρίθηκε σε δύο άλλες αποφάσεις του ΕΔΔΑ επί ελληνικών υποθέσεων που αφορούσαν άλλες νομοθεσίες. Τυχόν υιοθέτηση αυτής της νομολογιακής θέσης του ΕΔΔΑ από το Συμβούλιο της Επικρατείας δημιουργεί δύο μείζονα προβλήματα: α) το πρώτο είναι ότι νοθεύεται το φίλτρο του ν. 3900/2010 διότι ο δικαστής οφείλει να προχωρήσει σε εκτεταμένη έρευνα διαφορετικών νομοθεσιών προκειμένου να διαγνώσει αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της ομοιότητας των ζητημάτων, ενόψει της διαφορετικής διάρθρωσής τους και του σκοπού τους. Αυτό απαιτεί μεγάλη δαπάνη χρόνου η οποία δεν συνάδει με τη “φιλοσοφία” ενός φίλτρου, β) το δεύτερο και ίσως σοβαρότερο πρόβλημα, είναι ότι αναιρείται στην ουσία η θεμελιώδης οργανωτική διάρθρωση του Δικαστηρίου η οποία επιτρέπει την σε βάθος επεξεργασία αυτοτελών νομοθεσιών και τη διαμόρφωση εμπεριστατωμένης νομολογίας. Αν ακολουθηθεί η λογική του ΕΔΔΑ τότε πχ ο δικαστής του Β' Τμήματος πρέπει να συγκρίνει τη φορολογική με την κοινωνικοασφαλιστική ή την περιβαλλοντική νομοθεσία για θέματα παραγραφής, όταν τούτο προβάλλεται από τον διάδικο, για να διαπιστώνει την ομοιότητα ή μη των τιθέμενων νομικών ζητημάτων. Αυτές όμως οι τόσο

σημαντικές συγκρίσεις, που έχουν σοβαρές συνέπειες στην έννομη τάξη, δεν είναι δυνατό να γίνονται με την ευκαιρία του ελέγχου των προϋποθέσεων μιας δικονομικής ρύθμισης που αποβλέπει στην αποσυμφόρηση του Δικαστηρίου. Επομένως, ορθώς το Δικαστήριο επιδεικνύει αυτοσυγκράτηση στον χαρακτηρισμό των όμοιων νομικών ζητημάτων γιατί τούτο εξυπηρετεί την καλύτερη απονομή της δικαιοσύνης τόσο από πλευράς ταχύτητας όσο και από πλευράς ουσίας.

5.Σε σχέση με τις σκέψεις 72 και 79 της απόφασης Τσιώλης κατά Ελλάδος επισημαίνεται ότι με βάση το από 12.12.2024 έγγραφο του Τμήματος Εφαρμογών, Βάσεων Δεδομένων και Στατιστικών Στοιχείων του Συμβουλίου της Επικρατείας, από το 2015 το σύνολο των πολιτών έχει πρόσβαση στο σύνολο της νομολογίας του Δικαστηρίου που έχει παραχθεί από το 1929 έως σήμερα, μέσω της ιστοσελίδας του. Παράλληλα οι αποφάσεις αποστέλλονται στη νομική βάση ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών καθώς και σε άλλες τράπεζες νομικών πληροφοριών (ΝΟΜΟΣ, ΝΟΜΟΤΕΛΕΙΑ κλπ) στις συνδρομητικές υπηρεσίες των οποίων έχουν πρόσβαση όλοι οι ενδιαφερόμενοι. Στο ίδιο έγγραφο παρατίθεται πίνακας με τον αριθμό των αποφάσεων, από το 2016 έως το 2022, που έχουν ανωνυμοποιηθεί και είναι προσβάσιμες, από τον οποίο προκύπτει ότι πάνω από 98% των αποφάσεων είναι ανωνυμοποιημένο.

Σε κάθε περίπτωση οι δικηγόροι στο πλαίσιο της άσκησης του επαγγέλματος, οφείλουν να παρακολουθούν τη νομολογία των δικαστηρίων μέσα από περισσότερες νομικές ιστοσελίδες ώστε να διασφαλίζουν ότι έχουν, κατά το δυνατό, πληρέστερη ενημέρωση για τη νομολογία των ημεδαπών ανωτάτων δικαστηρίων και των ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Αλλά ακόμα και αν από την έρευνα ο δικηγόρος δεν εντοπίζει νομολογία σχετιζόμενη με την υπόθεση που χειρίζεται, όταν προβάλλει ότι δεν βρήκε νομολογία αυτό ταυτίζεται με έλλειψη νομολογίας και το Δικαστήριο είτε δέχεται τον ισχυρισμό ως “έλλειψη νομολογίας” και περαιτέρω εξετάζει τη βασιμότητα του λόγου αναιρέσεως ή εφέσεως είτε το ίδιο το Δικαστήριο αναφέρει τη νομολογία του, την οποία φυσικά γνωρίζει, και προχωρεί στη διερεύνηση του βασίμου του προβαλλόμενου λόγου που μπορεί να απορριφθεί ή και να γίνει δεκτός.

ΣΤ.Οι διαφορετικές οπτικές του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Συμβουλίου της Επικρατείας : η ανάγκη αμοιβαίων συγκλίσεων

1. Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στη διαμόρφωση της νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων είναι εξαιρετικά χρήσιμη, διότι επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να εξετάζει τα ζητήματα υπό ένα ευρύτερο πρίσμα, που απηχεί τις αρχές και αξίες του κοινού

ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού, και να απεγκλωβίζεται από παραδοσιακές αντιλήψεις που οδηγούν σε τυπολατρικές ή ανεπιεικείς λύσεις για τους διαδίκους. Ακόμα όμως και όταν ο εθνικός δικαστής διαφωνεί με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, μπορεί να επαναδιατυπώνει τις θέσεις του χρησιμοποιώντας νέα επιχειρήματα και απόψεις, με περαιτέρω συνέπεια να υποχρεώνει το ΕΔΔΑ στην μελέτη αυτών των νέων θέσεων και στην επεξεργασία διαφορετικών απαντήσεων, όλα δε τα ανωτέρω μπορεί, ενδεχομένως, να καταλήξουν σε μια νέα σύνθεση. Με τον τρόπο αυτό αναπτύσσεται γόνιμος διάλογος ο οποίος εξυπηρετεί τον πολίτη, τους θεσμούς, τη δίκαιη δίκη και εν τέλει αυτή την ίδια τη δημοκρατία στο ευαίσθητο πεδίο των δικαιωμάτων, όπου ερμηνεύονται και εφαρμόζονται συνταγματικά και διεθνή νομικά κείμενα υπέρτερης, έναντι της κοινής νομοθεσίας, ισχύος που προστατεύουν το άτομο από αυθαιρεσίες της εξουσίας³⁴.

2. Ειδικά για το Συμβούλιο της Επικρατείας διαπιστώνεται ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ συνέβαλε, ιδίως από τη δεκαετία του '80, στην καλύτερη αντιμετώπιση πολλών ζητημάτων, συχνά δικονομικού χαρακτήρα, και με τον τρόπο αυτό ενισχύθηκε το προοδευτικό και ποιοτικό προφίλ του ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου που οικοδομείται από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του έως τις ημέρες μας. Από τα προαναφερθέντα προκύπτει βέβαια ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει προκαλέσει και προβλήματα στην οργάνωση και τη λειτουργία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Τα ανακύψαντα προβλήματα μπορούν να επιλυθούν μέσα από τον διάλογο των δύο δικαστηρίων ο οποίος λαμβάνει χώρα με θεσμικά μέσα και συγκεκριμένα είτε με την αίτηση επανάληψης διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, είτε με την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΕΔΔΑ με την ευκαιρία εκκρεμούς δίκης στην οποία αναφέρονται ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία της ΕΣΔΑ.

Μιχάλης Ν.Πικραμένος
Πρόεδρος
Συμβουλίου της Επικρατείας
Καθηγητής
Νομικής Σχολής Α.Π.Θ.

³⁴. Μ. Πικραμένος, Η σχέση πειθαρχικής και ποινικής δίκης ενόψει του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, στο: Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο, εκδ. Σάκκουλα, 2013, σ. 69.